فهرست مطالب

اصلاحات و تغییرات و تتمیم قانون اساسی مصوب ۱۳۵۸ ..... ۱۵
قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۵۸ با اصلاحات ۱۳٦۸/۰۵/۰٦ ..... ۲۳

دفتر اول: قوانین مدنی

قانون مدنی با اصلاحات و الحاقات بعدی مصوب ۱۳۰۷/۰۲/۱۸ ..... ۷۱
قانون مسئولیت مدنی مصوب ۱۳۳۹/۰۲/۰۷ ..... ۲٤۳
آیین‌نامه اجرایی قانون الحاق یک تبصره به ماده (۱۰۸۲) قانون مدنی ۲٤۷
قانون استفساریه تبصره ذیل ماده (۱۰۸۲) قانون مدنی مصوب ۱۳۸٤/۰۲/۲۷ ..... ۲٤۹
قانون روابط موجر و مستأجر مصوب ۱۳۵٦/۰۵/۰۲ ..... ۲۵۱
قانون روابط موجر و مستأجر مصوب ۱۳۷٦/۰۵/۲٦ ..... ۲٦۵
قانون الحاق یک ماده به قانون روابط موجر و مستأجر مصوب ۱۳٦۵/۰۸/۱۵ ..... ۲۷۱
قانون تملّک آپارتمانها مصوب ۱۳٤۳/۱۲/۱٦ با اصلاحیه‌های بعدی ۲۷۳
قانون حمایت خانواده مصوب ۱۳۹۱/۱۲/۰۱ ..... ۲۷۹
آیین نامه اجرایی قانون حمایت خانواده مصوب ۱۳۹۳/۱۱/۲۷ ..... ۳۱۳
قانون حمایت از کودکان و نوجوانان بی سرپرست و بدسرپرست مصوب ۱۳۹۲/۰۷/۱۰ ..... ۳۲۷
قانون راجع به رشد متعاملین مصوب ۱۳۱۳/۰٦/۱۳ ..... ۳۳۵
نحوه محاسبه ارزش مَهریه به وجه رایج کشور ۳۳۷
قانون امور حسبی مصوب ۱۳۱۹/۰٤/۰۲ با اصلاحات و الحاقات بعدی ۳۳۹
آیین نامه راجع به مواد (۲۷۹) و (۲۸۸) قانون امور حسبی مصوب سال ۱۳۲۲ وزارت دادگستری ۳۹۳
آیین نامه اجرائی ماده (۲۹۹) قانون امور حسبی مصوب سال ۱۳۲۲ وزارت دادگستری ۳۹۵
قانون اجازهٔ رعایت احوال شخصیهٔ ایرانیان غیرشیعه در محاکم مصوب ۱۳۱۲/۰۵/۱۰ ..... ۳۹۹
دستورالعمل راجع به افزایش بهای ترکه مصوب ۱۳۸۲/۰۷/۱۲ ..... ٤۰۱
قانون تصدیق انحصار وراثت مصوب ۱۳۰۹/۰۷/۱٤ با آخرین اصلاحات تا تاریخ ۱۳۱۳/۰۹/۰۱ ..... ٤۰۳

دفتر دوم: آیین دادرسی و اجرای احکام و قوانین مرتبط

قانون آیین دادرسی دادگاههای عمومی و انقلاب (در امور مدنی) مصوب ۱۳۷۹/۰۱/۲۱ با اصلاحات و الحاقات بعدی ٤٠٩
از قانون وصول برخی از درآمدهای دولت و مصرف آن در موارد معین مصوب ۱۳۷۳/۰۲/۲۸ و اصلاحات ۱۳۸۹/۰۱/۱۸ ..... ٥٧١
جدول شماره ١٦ نرخ تعرفه‌های خدمات قضایی در سال ١٤٠٣ ..... ٥٧٩
قانون اجرای احکام مدنی مصوب ۱۳٥٦/۰۸/۰۱ ..... ٥٨٣
قانون نحوه اجرای محکومیتهای مالی مصوب ۱۳۹٤/۰۳/۲۳ مجمع تشخیص مصلحت نظام ٦٤٣

دفتر سوم: قانون تجارت، قانون صدور چک و قوانین مرتبط

قانون تجارت (مواد ۱ الی ۲۰) مصوب ۱۳۱۱/۰۲/۱۳ ..... ٦٧١
قانون تجارت (مواد ۲۱ الی ۹۳) مصوب ۱۳۱۱/۰۲/۱۳ ..... ٦٧٧
لایحه قانونی اصلاح قسمتی از قانون تجارت مصوب ۱۳٤۷/۱۲/۲٤ با اصلاحات بعدی ٦٨٧
قانون تجارت (مواد ۹٤ الی ٦۰۰) مصوب ۱۳۱۱/۰۲/۱۳ ..... ۷٥۳
قانون تجارت الکترونیکی مصوب ۱۳۸۲/۱۰/۱۷ ..... ۸۲۷
قانون اداره تصفیه امور ورشکستگی مصوب ۱۳۱۸/۰٤/۲٤ ..... ۸٤۳
قانون صدور چک مصوب ۱۳٥٥/۰٤/۱٦ با اصلاحات بعدی ۸٥۷
قانون چکهای تضمین شده مصوب ۱۳۳۷/۰٤/۲۲ ..... ۸۸۱
قانون استفساریه تبصره الحاقی به ماده ۲ قانون اصلاح موادی از قانون صدور چک مصوب ۱۳۷٦/۰۳/۱۰ مجمع تشخیص مصلحت نظام ۸۸۳
نحوه محاسبه خسارت تأخیر تأدیه در چک ۸۸٥

دفتر چهارم: قانون ثبت اسناد و املاک و ثبت احوال و قوانین مرتبط

قانون ثبت اسناد و املاک مصوب ۱۳۱۰/۱۲/۲٦ با اصلاحات و الحاقات بعدی ۸۸۹
آیین نامه قانون ثبت اسناد و املاک مصوب ۱۳۱۷ با اصلاحات و الحاقات بعدی ۹۳۳
قانون اصلاح بعضی از مواد قانون ثبت و قانون دفاتر اسناد رسمی مصوب ۱۳۲۲/۰٦/۲۷ با اصلاحات بعدی ۹٥٥
لایحه قانونی راجع به اشتباهات ثبتی و اسناد مالکیت معارض مصوب ۱۳۳۳/۱۰/۰٥ با اصلاحات بعدی ۹٥۹
آیین نامه اجرائی قانون رسیدگی اسناد مالکیت معارض و هیأت نظارت و شورای عالی ثبت مصوب ۱۳٥۲/۰۲/۱٦ ..... ۹٦۱
قانون تعیین تکلیف وضعیت ثبتی اراضی و ساختمان‌های فاقد سند رسمی مصوب ۱۳۹۰/۰۹/۲۰ ..... ۹٦۷

قانون الزام به ثبت رسمی معاملات اموال غیرمنقول مصوب ۱۴۰۱/۰۹/۰۶ مجلس شورای اسلامی و ۱۴۰۳/۰۲/۲۶ مجمع تشخیص مصلحت نظام ۹۷۵
آیین نامه اجرای مفاد اسناد رسمی لازم الاجراء و طرز رسیدگی به شکایت از عملیات اجرائی مصوب ۱۳۸۷/۰۶/۱۱ با آخرین اصلاحات ۹۸۷
قانون دفاتر اسناد رسمی و کانون سردفتران و دفتریاران مصوب ۱۳۵۴/۰۴/۲۵ ..... ۱۰۲۷
آیین‌نامه قانون دفاتر اسناد رسمی و کانون سردفتران و دفتریاران مصوب ۱۳۹۹/۱۲/۲۸ ..... ۱۰۴۱
قانون تسهیل تنظیم اسناد در دفاتر اسناد رسمی مصوب ۱۳۸۵/۰۵/۲۴ ..... ۱۰۶۵
قانون افراز و فروش املاک مشاع مصوب ۱۳۵۷/۰۸/۲۲ ..... ۱۰۶۷
قانون ثبت احوال مصوب ۱۳۵۵/۰۴/۱۶ با اصلاحات بعدی ۱۰۷۳
قانون تخلّفات، جرائم، مجازاتهای مربوط به اسناد سجلّی و شناسنامه مصوب ۱۳۷۰/۰۵/۱۰ مجمع تشخیص مصلحت نظام ۱۰۸۹
قانون حفظ اعتبار اسناد سجلّی و جلوگیری از تزلزل آنها مصوب ۱۳۶۷/۱۱/۰۲ ..... ۱۰۹۳

دفتر پنجم: قانون وکالت، کارشناسان رسمی دادگستری

قانون وکالت مصوب ۱۳۱۵/۱۱/۲۵ با اصلاحات و الحاقات بعدی ۱۰۹۷
لایحه قانونی استقلال کانون وکلای دادگستری مصوب ۱۳۳۳/۱۲/۰۵ با اصلاحات بعدی ۱۱۰۳
آیین‌نامه اجرایی لایحه قانونی استقلال کانون وکلای دادگستری مصوب ۱۴۰۰/۰۴/۰۲ ..... ۱۱۱۱
قانون کیفیت اخذ پروانه وکالت دادگستری مصوب ۱۳۷۶/۰۱/۱۷ ..... ۱۱۵۱
قانون کانون کارشناسان رسمی دادگستری مصوب ۱۳۸۱/۰۱/۱۸ ..... ۱۱۵۷

دفتر ششم: قوانین بیمه

قانون بیمه مصوب ۱۳۱۶/۰۲/۰۷ ..... ۱۱۷۷
قانون بیمه اجباری خسارات وارد شده به شخص ثالث در اثر حوادث ناشی از وسایل نقلیه مصوب ۱۳۹۵/۰۲/۲۰ ..... ۱۱۸۳

دفتر هفتم: دیوان عدالت اداری

قانون دیوان عدالت اداری مصوب ۱۳۹۰/۰۹/۲۲ مجلس شورای اسلامی با اصلاحات مصوب ۱۴۰۲/۰۲/۱۰ ..... ۱۲۱۵

دفتر هشتم: قانون کار و بیمه بیکاری و قوانین مرتبط

قانون کار جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۶۹/۰۸/۲۹ ..... ۱۲۵۱
قانون بیمه بیکاری مصوب ۱۳۶۹/۰۶/۲۶ ..... ۱۲۹۹

دفتر نهم: شوراهای حل اختلاف

قانون شوراهای حل اختلاف مصوب سال ۱۴۰۲ ..... ۱۳۰۷
آیین نامه اجرائی قانون شوراهای حل اختلاف مصوب ۱۴۰۳/۰۳/۱۶ رئیس قوه قضائیه ۱۳۱۹
دستورالعمل تشکیل شوراهای حل اختلاف ویژه امور راهنمایی و رانندگی مصوب ۱۳۸۴/۰۹/۱۲ ..... ۱۳۲۵

تقدیم به:
همسر مهربان
و
پسر دلبندم، آرشان

مقدمه

برای حفظ ارزش‌ها و هنجارهای جامعه بشری و نظم بخشیدن به روابط اجتماعی بین افراد جامعه و حاکمیت قوانین و مقرراتی وضع می‌گرددو لازمه اجرای آن نیز اطلاع‌رسانی مقررات است تا افراد از حقوق قانونی خود آگاه شوند و محدودیت‌هایی را که در روابط با دیگران و حاکمیت دارند، رعایت کنند و حقوق حقه خود را نیز حفظ نمایند. گاهی قوانین جنبه عمومی داردو افراد بیشتری را شامل می‌شود و برخی از قوانین نیز مختص قشر خاصی از افراد جامعه است. با این تفاسیر عده‌ای از مؤلفین کتاب‌های حقوقی با سلیقه خود و با الهام از نیازهای جامعه در اطلاع از قوانین، مجموعه قوانین جمع‌آوری و انتشارمی‌نمایند و در اکثر آنها بنا بر این است که از پرکاربردترین قوانین استفاده شود. اما قوانین برای همه به راحتی قابل فهم نیست و مردم عادی از ارتباط‌دهی قوانین و مواد قانونی و همچنین تفسیر و تعیین حدود و ثغور آن عاجزند و لازم است برخی از مواد یا جملات قانونی تشریح شود و یا حدود و شمول آن مشخص گردد و این مهم بر عهده دکترین، رویه قضایی است. دراین راستا اداره حقوقی نقش بسزایی در این مسیر ایفاء می‌نماید و به استعلامات قضات و حقوقدانان پاسخ می‌دهد و آنها را در راه عدالت مساعدت می‌کند.

در مجموعه حاضر نیز سعی شده است جدیدترین، بروزترین و مهمترین نظریات مشورتی به همراه آراء وحدت رویه دیوان عالی کشور در پانوشت قوانین مربوط به آنها قرار گیرد و در ضمن آن مواد قانونی مرتبط به همدیگر ارجاع داده شود تا استفاده کنندگان بدون سردرگمی بتوانند از این مجموعه استفاده کنند.

عمده تفاوت این مجموعه حقوقی با سایر مجموع قوانینی که جمع‌آوری شده در این است که خلاصه‌ای از محتوای نظریات و آراء، مجزای از متن آنها بیان شده است که این امر به خواننده

این امکان را می‌دهد بدون ورود به متن طولانی نظریه، سریعاً به موضوع آن پی ببرد و چنانچه موضوع نظریه یا رأی مورد توجه او نباشد به سراغ نظریه دیگری برود.

آراء وحدت هیأت عمومی دیوان عالی کشور در حکم قانون و برای همه دادگاه‌ها لازم‌الاتباع است اماباید توجه داشت نظریات مشورتی برای مراجع قضایی لازم‌الاتباع نیستند و صرفا نظریات حقوقدانان متبحر و برجسته‌ای هستند که ممکن است مورد نقد قرار گیرد به گونه‌ای که اداره حقوقی در ذیل برخی از نظرات خود اذعان می‌دارد که اگر نظریات بعدی مخالف یا مغایر با نظریات قبلی باشد بدین معناست که اداره مزبور از نظر قبلی خود عدول کرده است. بنابراین در مطالعه مجموعه این مهم نیز باید مورد توجه قرار گیرد.

در نهایت مایه مسرت این حقیر است که نظرات، انتقادات و پیشنهادات شما مخاطبان گرامی با اعلام به انتشارات کتاب آوا مرا در تکمیل این مجموعه مساعدت نماید.

از همسرم که با بردباری تمام عیار با بر عهده گرفتن تایپ، صفحه‌بندی و ویراستاری این مجموعه مرا در تدوین آن یاری کرد، تشکر می‌کنم. همچنین قدردان پشتیبانی مدیران انتشارات کتاب آوا هستم که لحظه‌ای حمایت خود را از من دریغ نکردند.

با احترام

منصور قرائی

عناوین اختصاری

رجوع کنید	ر.ک
قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲	ق.آ.د.ک
قانون آیین دادرسی مدنی مصوب ۱۳۷۹	ق.آ.د.م
قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران	ق.ا
قانون امور حسبی مصوب ۱۳۱۹	ق.ا.ح
قانون اجرای احکام مدنی مصوب ۱۳۵۶	ق.ا.ا.م
قانون بیمه اجباری خسارت وارده به شخص ثالث در اثر حوادث ناشی از وسایل نقلیه مصوب ۱۳۹۵	ق.ب.ا
قانون تجارت مصوب ۱۳۱۱	ق.ت
قانون ثبت احوال مصوب ۱۳۵۵	ق.ث.ا
قانون ثبت اسناد و املاک مصوب ۱۳۱۰	ق.ث.ا.ا
قانون حمایت خانواده مصوب ۱۳۹۱	ق.ح.خ
قانون صدور چک مصوب ۱۳۵۵	ق.ص.چ
قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲	ق.م.ا
قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۵	ق.م.ا (تعزیرات)
قانون مدنی مصوب ۱۳۰۷ و ۱۳۱۴	ق.م
قانون مسؤولیت مدنی مصوب ۱۳۳۹	ق.م.م
قانون نحوه اجرای محکومیت‌های مالی مصوب ۱۳۹۴	ق.ن.ا.م.م
لایحه اصلاح قسمتی از قانون تجارت مصوب ۱۳۴۷	ل.ا.ق.ت

اصلاحات و تغییرات و تتمیم قانون اساسی

مصوب ۱۳۵۸

دولت جمهوری اسلامی ایران پیشنهاد اصلاحات و تغییرات و تتمیم قانون اساسی مصوب ۱۳۵۸ را که شورای بازنگری قانون اساسی به موجب فرمان مورخ چهار اردیبهشت ماه ۱۳۵۸ قائد عظیم‌الشأن و رهبر کبیر انقلاب جهانی اسلام و بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران حضرت آیت‌الله العظمی امام خمینی قدس سره‌الشریف در چهل و هشت اصل مدون و چند تتمیم و توضیح در جلسات مورخ هفدهم تا بیستم تیر ماه یک هزار و سیصد و شصت و هشت هجری شمسی به‌طور نهایی بررسی و تدوین کرده و در چهل و یکمین اجلاس خود به تصویب نهایی رسانده و مقام معظم رهبری آن را تأیید و امضاء فرموده و جهت همه پرسی طی فرمان مورخ بیست و هشتم تیر ماه یک هزار و سیصد و شصت و هشت به دولت ابلاغ کرده‌اند به شرح زیر به همه پرسی می‌گذارد:

ماده ۱ـ در تمامی اصول و سر فصل‌ها و مقدمهٔ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، عبارت «مجلس شورای ملّی» به «مجلس شورای اسلامی» تغییر می‌یابد.

ماده ۲ــ عنوان مبحثِ اول فصل نهم به «ریاست جمهوری و وزراء» تبدیل گردد و عنوان «مبحثِ سوم » همین فصل (قبل از اصل یکصد و چهل و سوم) به «مبحث دوم» تغییر یابد و عنوان «مبحث دوم، نخست وزیر و وزراء» (قبل از اصل یکصد و سی و سوم) حذف گردد و عنوان «فصل دوازدهم، رسانه‌های گروهی» به «فصل دوازدهم، صدا و سیما» تغییر یابد و قبل از اصل یکصد و هفتاد و ششم، عنوان «فصل سیزدهم، شورای عالی امنیت ملّی» و قبل از یکصد و هفتاد و هفتم، عنوان «فصل چهاردهم، بازنگری در قانون اساسی» افزوده گردد.

ماده ۳ـ اصول ۵ ـ ۵۷ ـ ۶۰ ـ ۶۴ ـ ۶۹ ـ ۷۰ ـ ۸۵ ـ ۸۷ ـ ۸۸ ـ ۸۹ ـ ۹۱ ـ ۹۹ ـ ۱۰۷ ـــ ۱۰۸ ـــ ۱۰۹ ـ ۱۱۰ ـ ۱۱۱ ـ ۱۱۲ ـ ۱۱۳ ـ ۱۲۱ـ ۱۲۲ ـ ۱۲۴ ـ ۱۲۶ ـ ۱۲۷ ـ ۱۲۸ ـ ۱۳۰ ـ ۱۳۱ ـ ۱۳۲ ـ ۱۳۳ـ ۱۳۴ ـ ۱۳۵ ـ ۱۳۶ ـ ۱۳۷ـ ۱۳۸ ـ ۱۴۰ ـ ۱۴۱ ـ ۱۴۲ ـ ۱۵۷ ـ ۱۵۸ـ ۱۶۰ـــ ۱۶۱ـــ ۱۶۲ـــ ۱۶۴ـ ۱۷۳ ـ ۱۷۴ و ۱۷۵ اصلاح می‌شود و تغییر و تتمیم می‌یابد و به‌جای اصول قانون اساسی مصوب ۱۳۵۸ قرار می‌گیرد و اصول ۱۷۶ و ۱۷۷ نیز به قانون اساسی اضافه می‌شود و کلیهٔ اصلاحات و تغییرات و جابجایی‌ها و اضافات در چهل و هشت اصل مدون به شرح زیر تصویب می‌گردد.[1]

---

[1]- اصلاحات، تغییرات و اضافات مصوب ۱۳۶۸ در متن قانون اساسی اعمال شده است.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِیمِ

لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَیِّنَاتِ وَأَنزَلْنَا مَعَهُمُ الْکِتَابَ وَالْمِیزَانَ لِیَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ [۱]

مقدمه

قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مبین نهادهای فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی جامعهٔ ایران بر اساس اصول و ضوابط اسلامی است که انعکاس خواست قلبی امت اسلامی می‌باشد. ماهیّت انقلاب عظیم اسلامی ایران و روند مبارزهٔ مردم مسلمان از ابتدا تا پیروزی که در شعارهای قاطع و کوبنده همه قشرهای مردم تبلور می‌یافت این خواست اساسی را مشخص کرده و اکنون در طلیعهٔ این پیروزی بزرگ ملّت ما با تمام وجود نیل به آن را می‌طلبد.

ویژگی بنیادی این انقلاب نسبت به دیگر نهضت‌های ایران در سدهٔ اخیر مکتبی و اسلامی بودن آن است، ملّت مسلمان ایران پس از گذر از نهضت ضد استبدادی مشروطه و نهضت ضد استعماری ملّی شدن نفت به این تجربه گرانبار دست یافت که علت اساسی و مشخص عدم موفقیت این نهضت‌ها مکتبی نبودن مبارزات بوده است. گرچه در نهضت‌های اخیر خط فکری اسلامی و رهبری روحانیّت مبارز سهم اصلی و اساسی را بر عهده داشت، ولی به دلیل دور شدن این مبارزات از مواضع اصیل اسلامی، جنبش‌ها به سرعت به رکود کشانده شد. از اینجا وجدان بیدار ملّت به رهبری مرجع عالیقدر تقلید حضرت آیت الله العظمی امام خمینی ضرورت پیگیری خط نهضت اصیل مکتبی و اسلامی را دریافت و این بار روحانیّت مبارز کشور که همواره در صف مقدم نهضت‌های مردمی بوده و نویسندگان و روشنفکران متعهد با رهبری ایشان تحرک نوینی یافت. (آغاز نهضت اخیر ملّت ایران در سال هزار و سیصد و هشتاد و دو هجری قمری برابر با هزار و سیصد و چهل و یک هجری شمسی می‌باشد).

طلیعهٔ نهضت

اعتراض در هم کوبنده امام خمینی به توطئهٔ آمریکایی «انقلاب سفید» که گامی در جهت تثبیت پایه‌های حکومت استبداد و تحکیم وابستگی سیاسی، فرهنگی و اقتصادی ایران به امپریالیزم جهانی بود عامل حرکت یکپارچه ملّت گشت و متعاقب آن انقلاب عظیم و خونبار امت اسلامی در خردادماه ۴۲ که در حقیقت نقطهٔ آغاز شکوفایی این قیام شکوهمند و گسترده بود مرکزیت امام را به عنوان رهبری اسلامی تثبیت و مستحکم نمود و علیرغم تبعید ایشان از ایران در پی اعتراض به قانون ننگین کاپیتولاسیون (مصونیت مستشاران آمریکایی) پیوند مستحکم امت با امام همچنان

[۱]- سورهٔ حدید، آیهٔ ۲۵.

استمرار یافت و ملّت مسلمان و به ویژه روشنفکران متعهد و روحانیت مبارز راه خود را در میان تبعید و زندان، شکنجه و اعدام ادامه دادند.

در این میان قشر آگاه و مسئول جامعه در سنگر مسجد، حوزه‌های علمیه و دانشگاه به روشنگری و با الهام از مکتب انقلابی و پربار اسلام تلاش پی‌گیر و ثمر بخشی را در بالا بردن سطح آگاهی و هوشیاری مبارزاتی و مکتبی ملّت مسلمان آغاز کرد. رژیم استبداد که سرکوبی نهضت اسلامی را با حمله دژخیمانه به فیضیه و دانشگاه و همه کانون‌های پرخروش انقلاب آغاز نموده بود به مذبوحانه‌ترین اقدامات ددمنشانه جهت رهایی از خشم انقلابی مردم دست زد و در این میان جوخه‌های اعدام، شکنجه‌های قرون وسطایی و زندان‌های دراز مدت، بهایی بود که ملّت مسلمان ما به نشانه عزم راسخ خود به ادامهٔ مبارزه می‌پرداخت. خون صدها زن و مرد جوان و با ایمان که سحرگاهان در میدان‌های تیر فریاد «الله اکبر» سر می‌دادند یا در میان کوچه و بازار هدف گلوله‌های دشمن قرار می‌گرفتند انقلاب اسلامی را تداوم بخشید، بیانیه‌ها و پیام‌های پی درپی امام به مناسبت‌های مختلف، آگاهی و عزم امت اسلامی را عمق و گسترش هر چه فزون‌تر داد.

حکومت اسلامی

طرح حکومت اسلامی بر پایهٔ ولایت فقیه که در اوج خفقان و اختناق رژیم استبدادی از سوی امام خمینی ارائه شد انگیزهٔ مشخص و منسجم نوینی را در مردم مسلمان ایجاد نمود و راه اصیل مبارزه مکتبی اسلام را گشود که تلاش مبارزان مسلمان و متعهد را در داخل و خارج کشور فشرده‌تر ساخت.

در چنین خطی نهضت ادامه یافت تا سرانجام نارضایی‌ها و شدت خشم مردم بر اثر فشار و اختناق روزافزون در داخل و افشاگری و انعکاس مبارزه به وسیلهٔ روحانیت و دانشجویان مبارز در سطح جهانی، بنیان‌های حاکمیت رژیم را به شدت متزلزل کرد. و به ناچار رژیم و اربابانش مجبور به کاستن از فشار و اختناق و به اصطلاح باز کردن فضای سیاسی کشور شدند تا به گمان خویش دریچهٔ اطمینانی به منظور پیشگیری از سقوط حتمی خود بگشایند. اما ملّت برآشفته و آگاه و مصمم به رهبری قاطع و خلل‌ناپذیر امام، قیام پیروزمند و یکپارچه خود را به طرز گسترده و سراسری آغاز نمود.

خشم ملّت

انتشار نامهٔ توهین‌آمیز به ساحت مقدس روحانیت و به ویژه امام خمینی در ۱۷ دی ۱۳۵۶ از طرف رژیم حاکم این حرکت را سریع‌تر نمود و باعث انفجار خشم مردم در سراسر کشور شد و رژیم برای مهار کردن آتشفشان خشم مردم کوشید این قیام معترضانه را با به خاک و خون کشیدن

خاموش کند اما این خود خون بیشتری در رگ‌های انقلاب جاری ساخت و طـپش‌هـای پـی‌درپـی انقلاب در هفتم‌ها و چهلم‌های یاد بود شهدای انقلاب، حیات و گرمی و جوشش یکپارچـه و هرچـه فزون‌تری به این نهضت در سراسر کشـور بخشـید و در ادامـه و اسـتمرار حرکـت مـردم تمـامی سازمان‌های کشور با اعتصاب یکپارچه خود و شرکت در تظاهرات خیابانی در سقوط رژیم استبدادی مشارکت فعالانه جستند. همبستگی گسترده مردان و زنان از همهٔ اقشار و جناح‌های مذهبی و سیاسی در این مبارزه به طرز چشمگیری تعیین کننده بود، و مخصوصاً زنـان بـه شـکل بـارزی در تمـامی صحنه‌های این جهاد بزرگ حضور فعال و گسترده‌ای داشتند، صحنه‌هایی از آن نوع که مادری را بـا کودکی در آغوش، شتابان به سوی میدان نبرد و لوله‌های مسلسل نشان می‌داد بیانگر سـهم عمـده و تعیین‌کنندهٔ این قشر بزرگ جامعه در مبارزه بود.

بهایی که ملّت پرداخت

نهال انقلاب پس از یک سال و اندی مبارزه مستمر و پیگیر با باروری از خون بیش از شصت هـزار شهید و صد هزار زخمی و معلول و با بر جای نهادن میلیاردها تومان خسارت مالی در میان فریادهای: «استقلال، آزادی، حکومت اسلامی» به ثمر نشست و این نهضت عظیم که با تکیه بر ایمان و وحدت و قاطعیّت رهبری در مراحل حساس و هیجان‌آمیز نهضت و نیز فداکاری ملّـت بـه پیـروزی رسـید مؤفق به درهم کوبیدن تمام محاسبات و مناسبات و نهادهای امپریالیستی گردید کـه در نـوع خـود سرفصل جدیدی بر انقلابات گستردهٔ مردمی در جهان شد.

۲۱ و ۲۲ بهمن سال یک‌هزار و سیصد و پنجاه و هفت روزهای فرو ریختن بنیاد شاهنشـاهی شـد و استبداد داخلی و سلطهٔ خارجی متکی بر آن را در هم شکست و با این پیروزی بزرگ طلیعهٔ حکومت اسلامی که خواست دیرینهٔ مردم مسلمان بود نوید پیروزی نهایی را داد.

ملّت ایران به طور یکپارچه و با شرکت مراجع تقلید و علمای اسلام و مقام رهبری در همـه پرسـی جمهوری اسلامی تصمیم نهایی و قاطع خود را بر ایجاد نظام نوین جمهوری اسلامی اعلام کـرد و بـا اکثریت (۹۸/۲ ٪) به نظام جمهوری اسلامی رأی مثبت داد.

اکنون قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به عنوان بیانگر نهادهـا و مناسـبات سیاسـی، اجتمـاعی، فرهنگی و اقتصادی جامعه باید راهگشای تحکیم پایه‌های حکومت اسلامی و ارائه دهندهٔ طرح نـوین نظام حکومتی بر ویرانه‌های نظام طاغوتی قبلی گردد.

شیوهٔ حکومت در اسلام

حکومت از دیدگاه اسلام، برخاسته از موضع طبقاتی و سلطه‌گری فردی یا گروهی نیست بلکه تبلور آرمان سیاسی ملّتی هم کیش و هم فکر است که به خود سازمان می‌دهد تا در روند تحول فکـری و

عقیدتی راه خود را به سوی هدف نهایی (حرکت به سوی الله) بگشاید. ملّت ما در جریان تکامل انقلابی خود از غبارها و زنگارهای طاغوتی زدوده شد و از آمیزه‌های فکری بیگانه خود را پاک نمود و به مواضع فکری و جهان بینی اصیل اسلامی بازگشت اکنون بر آن است که با موازین اسلامی جامعهٔ نمونهٔ (اسوه) خود را بنا کند. بر چنین پایه‌ای، رسالت قانون اساسی این است که زمینه‌های اعتقادی نهضت را عینیت بخشد و شرایطی را به وجود آورد که در آن انسان با ارزش‌های والا و جهان شمول اسلامی پرورش یابد.

قانون اساسی با توجه به محتوای اسلامی انقلاب ایران که حرکتی برای پیروزی تمامی مستضعفین بر مستکبرین بود زمینهٔ تداوم این انقلاب را در داخل و خارج کشور فراهم می‌کند؛ به ویژه در گسترش روابط بین‌المللی، با دیگر جنبش‌های اسلامی و مردمی می‌کوشد تا راه تشکیل امت واحد جهانی را هموار کند. (إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَ أَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِ)[۱] و استمرار مبارزه در نجات ملل محروم و تحت ستم در تمامی جهان قوام یابد.

با توجه به ماهیّت این نهضت بزرگ، قانون اساسی تضمین‌گر نفی هر گونه استبداد فکری و اجتماعی و انحصار اقتصادی می‌باشد و در خط گسستن از سیستم استبدادی، و سپردن سرنوشت مردم به دست خودشان تلاش می‌کند. (وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالأَغْلاَلَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ)[۲].

در ایجاد نهادها و بنیادهای سیاسی که خود پایهٔ تشکیل جامعه است بر اساس تلقی مکتبی، صالحان عهده‌دار حکومت و ادارهٔ مملکت می‌گردند. (أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ)[۳] و قانون گذاری که مبین ضابطه‌های مدیریت اجتماعی است بر مدار قرآن و سنت، جریان می‌یابد. بنابراین نظارت دقیق و جدی از ناحیه اسلام شناسان عادل و پرهیزگار و متعهد (فقهای عادل) امری محتوم و ضروری است و چون هدف از حکومت، رشد دادن انسان در حرکت به سوی نظام الهی است (وَإِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ)[۴] تا زمینهٔ بروز و شکوفایی استعدادها به منظور تجلی ابعاد خداگونگی انسان فراهم آید (تَخَلَّقوا بِأخلاق الله) و این جز در گرو مشارکت فعال و گسترده تمامی عناصر اجتماع در روند تحول جامعه نمی‌تواند باشد.

با توجه به این جهت، قانون اساسی زمینهٔ چنین مشارکتی را در تمام مراحل تصمیم‌گیری‌های سیاسی و سرنوشت‌ساز برای همهٔ افراد اجتماع فراهم می‌سازد تا در مسیر تکامل انسان هر فردی خود دست

---

[۱]- سورهٔ انبیاء، آیهٔ ۹۲.
[۲]- سورهٔ اعراف، آیهٔ ۱۵۷.
[۳]- سورهٔ انبیاء، آیهٔ ۱۰۵.
[۴]- سورهٔ نور، آیهٔ ۴۲.

اندرکار و مسئول رشد و ارتقاء و رهبری گردد که این همان تحقق حکومت مستضعفین در زمین خواهد بود. (وَنُرِيدُ أَن نَّمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ).[۱]

ولایت فقیه

بر اساس ولایت امر و امامت مستمر، قانون اساسی زمینهٔ تحقق رهبری فقیه جامع الشرایطی را که از طرف مردم به عنوان رهبر شناخته می‌شود (مَجاری الأُمور، بِيَدِالعُلماءِ بِالله الأُمَناءِ على حَلالِهِ و حَرامِهِ) آماده می‌کند تا ضامن عدم انحراف سازمان‌های مختلف از وظایف اصیل اسلامی خود باشند.

اقتصاد وسیله است نه هدف

در تحکیم بنیادهای اقتصادی، اصل، رفع نیازهای انسان در جریان رشد و تکامل اوست نه همچون دیگر نظام‌های اقتصادی تمرکز و تکاثر ثروت و سودجویی، زیرا که در مکاتب مادی، اقتصاد خود هدف است و بدین جهت در مراحل رشد، اقتصاد عامل تخریب و فساد و تباهی می‌شود؛ ولی در اسلام اقتصاد وسیله است و از وسیله انتظاری جز کارائی بهتر در راه وصول به هدف نمی‌توان داشت. با این دیدگاه برنامهٔ اقتصادی اسلامی فراهم کردن زمینهٔ مناسب برای بروز خلاقیت‌های متفاوت انسانی است و بدین جهت تأمین امکانات مساوی و متناسب و ایجاد کار برای همهٔ افراد و رفع نیازهای ضروری جهت استمرار حرکت تکاملی او بر عهدهٔ حکومت اسلامی است.

زن در قانون اساسی

در ایجاد بنیادهای اجتماعی اسلامی، نیروهای انسانی که تاکنون در خدمت استثمار همه جانبهٔ خارجی بودند هویت اصلی و حقوق انسانی خود را باز می‌یابند و در این بازیابی طبیعی است که زنان به دلیل ستم بیشتری که تاکنون از نظام طاغوتی متحمل شده‌اند استیفای حقوق آنان بیشتر خواهد بود.

خانواده، واحد بنیادین جامعه و کانون اصلی رشد و تعالی انسان است و توافق عقیدتی و آرمانی در تشکیل خانواده که زمینه ساز اصلی حرکت تکاملی و رشد یابندهٔ انسان است اصل اساسی بوده و فراهم کردن امکانات جهت نیل به این مقصود از وظایف حکومت اسلامی است. زن در چنین برداشتی از واحد خانواده، از حالت (شیء بودن) و یا (ابزار کار بودن) در خدمت اشاعهٔ مصرف زدگی و استثمار، خارج شده و ضمن بازیافتن وظیفهٔ خطیر و پر ارج مادری در پرورش انسان‌های مکتبی پیشاهنگ و خود همرزم مردان در میدان‌های فعال حیات می‌باشد و در نتیجه پذیرای مسئولیتی خطیرتر و در دیدگاه اسلامی برخوردار از ارزش و کرامتی والاتر خواهد بود.

---

[۱]- سورهٔ قصص، آیهٔ ۵.

ارتش مکتبی

در تشکیل و تجهیز نیروهای دفاعی کشور توجه بر آن است که ایمان و مکتب، اساس و ضابطه باشد، بدین جهت ارتش جمهوری اسلامی و سپاه پاسداران انقلاب در انطباق با هدف فوق شکل داده می‌شوند و نه تنها حفظ و حراست از مرزها بلکه با رسالت مکتبی یعنی جهاد در راه خدا و مبارزه در راه گسترش حاکمیت قانون خدا در جهان را نیز عهده‌دار خواهند بود (وَأَعِدُّواْ لَهُم مَّا اسْتَطَعْتُم مِّن قُوَّةٍ وَمِن رِّبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدْوَّ اللّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَآخَرِينَ مِن دُونِهِمْ)[۱].

قضاء در قانون اساسی

مسألهٔ قضاء در رابطه با پاسداری از حقوق مردم در خط حرکت اسلامی، به منظور پیشگیری از انحرافات موضعی در درون امت اسلامی امری است حیاتی، از این رو ایجاد سیستم قضایی بر پایهٔ عدل اسلامی و متشکل از قضات عادل و آشنا به ضوابط دقیق دینی پیش‌بینی شده است؛ این نظام به دلیل حساسیت بنیادی و دقت در مکتبی بودن آن لازم است به دور از هر نوع رابطه و مناسبات ناسالم باشد. (وَإِذَا حَكَمْتُم بَيْنَ النَّاسِ أَن تَحْكُمُواْ بِالْعَدْلِ).[۲]

قوهٔ مجریه

قوهٔ مجریه به دلیل اهمیت ویژه‌ای که در رابطه با اجرای احکام و مقررات اسلامی به منظور رسیدن به روابط و مناسبات عادلانه حاکم بر جامعه دارد و همچنین ضرورتی که این مسأله حیاتی در زمینه‌سازی وصول به هدف نهایی حیات خواهد داشت بایستی راهگشای ایجاد جامعه اسلامی باشد. نتیجتاً محصور شدن در هر نوع نظام دست و پا گیر پیچیده که وصول به این هدف را کُند و یا خدشه‌دار کند از دیدگاه اسلامی نفی خواهد شد. بدین جهت نظام بوروکراسی که زائیده و حاصل حاکمیّت‌های طاغوتی است به شدت طرد خواهد شد تا نظام اجرائی با کارایی بیشتر و سرعت افزون‌تر در اجرای تعهدات اداری به وجود آید.

وسایل ارتباط جمعی

وسایل ارتباط جمعی (رادیو ـ تلویزیون) بایستی در جهت روند تکاملی انقلاب اسلامی در خدمت اشاعهٔ فرهنگ اسلامی قرار گیرد و در این زمینه از برخورد سالم اندیشه‌های متفاوت بهره جوید و از اشاعه و ترویج خصلت‌های تخریبی و ضد اسلامی جداً پرهیز کند.

پیروی از اصول چنین قانونی که آزادی و کرامت ابناء بشر را سرلوحهٔ اهداف خود دانسته و راه رشد و تکامل انسان را می‌گشاید بر عهدهٔ همگان است و لازم است که امّت مسلمان با انتخاب مسئولین

---

[۱]- سورهٔ انفال، آیهٔ ۶۰.

[۲]- سورهٔ نساء، آیهٔ ۵۸.

کاردان و مؤمن و نظارت مستمر بر کار آنان به طور فعالانه در ساختن جامعه اسلامی مشارکت جویند به امید اینکه در بنای جامعهٔ نمونهٔ اسلامی (اسوه) که بتواند الگو و شهیدی بر همگی مردم جهان باشد موفق گردد. (وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِّتَكُونُواْ شُهَدَاء عَلَى النَّاسِ)[1].

نمایندگان

مجلس خبرگان متشکل از نمایندگان مردم، کار تدوین قانون اساسی را بر اساس بررسی پیش‌نویس پیشنهادی دولت و کلیهٔ پیشنهادهایی که از گروه‌های مختلف مردم رسیده بود در دوازده فصل که مشتمل بر یکصد و هفتاد و پنج اصل[2] می‌باشد در طلیعهٔ پانزدهمین قرن هجرت پیغمبر اکرم صلی‌الله علیه و آله و سلم، بنیانگذار مکتب رهایی بخش اسلام با اهداف و انگیزه‌های مشروح فوق به پایان رساند، به این امید که این قرن، قرن حکومت جهانی مستضعفین و شکست تمامی مستکبرین گردد.

[1]- سورهٔ بقره، آیهٔ ۱۴۳.

[2]- در بازنگری سال ۱۳۶۸ به ۱۴ فصل و ۱۷۷ اصل تغییر یافته است.

قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

مصوب ۱۳۵۸ با اصلاحات ۱۳۶۸/۰۵/۰۶

فصل اول ـ اصول کلی

اصل اول

حکومت ایران جمهوری اسلامی است که ملّت ایران، بر اساس اعتقاد دیرینه‌اش به حکومت حق و عدل قرآن، در پی انقلاب اسلامی پیروزمند خود به رهبری مرجع عالیقدر تقلید آیت‌الله العظمی امام خمینی، در همه پرسی دهم و یازدهم فروردین ماه یکهزار و سیصد و پنجاه و هشت هجری شمسی برابر با اول و دوم جمادی الاولی سال یکهزار و سیصد و نود و نه هجری قمری با اکثریت (۹۸/۲ ٪) کلیهٔ کسانی که حق رأی داشتند، به آن رأی مثبت داد.

اصل دوم

جمهور اسلامی، نظامی است بر پایهٔ ایمان به:

۱- خدای یکتا (لااله الاالله) و اختصاص حاکمیت و تشریع به او و لزوم تسلیم در برابر امر او.

۲- وحی الهی و نقش بنیادی آن در بیان قوانین.

۳- معاد و نقش سازندهٔ آن در سیر تکاملی انسان به سوی خدا.

۴- عدل خدا در خلقت و تشریع.

۵- امامت و رهبری مستمر و نقش اساسی آن در تداوم انقلاب اسلامی.

۶- کرامت و ارزش والای انسان و آزادی توأم با مسئولیت او در برابر خدا، که از راه:

الف- اجتهاد مستمر فقهای جامع‌الشرایط بر اساس کتاب و سنت معصومین سلام الله علیهم اجمعین،

ب- استفاده از علوم و فنون و تجارب پیشرفتهٔ بشری و تلاش در پیشبرد آنها،

ج- نفی هر گونه ستمگری و ستم کشی و سلطه گری و سلطه پذیری، قسط و عدل و استقلال سیاسی و اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی و همبستگی ملّی را تأمین می‌کند.

اصل سوم

دولت جمهوری اسلامی ایران موظف است برای نیل به اهداف مذکور در اصل دوم، همهٔ امکانات خود را برای امور زیر به کار برد:

۱- ایجاد محیط مساعد برای رشد فضایل اخلاقی بر اساس ایمان و تقوی و مبارزه با کلیهٔ مظاهر فساد و تباهی.

۲- بالا بردن سطح آگاهی‌های عمومی در همهٔ زمینه‌ها با استفادهٔ صحیح از مطبوعات و رسانه‌های گروهی و وسایل دیگر.

۳- آموزش و پرورش و تربیت بدنی رایگان برای همه در تمام سطوح، و تسهیل و تعمیم آموزش عالی.

۴- تقویت روح بررسی و تتبع و ابتکار در تمام زمینه‌های علمی، فنی، فرهنگی و اسلامی از طریق تأسیس مراکز تحقیق و تشویق محققان.

۵- طرد کامل استعمار و جلوگیری از نفوذ اجانب.

۶- محو هر گونه استبداد و خودکامگی و انحصارطلبی.

۷- تأمین آزادی‌های سیاسی و اجتماعی در حدود قانون.

۸- مشارکت عامهٔ مردم در تعیین سرنوشت سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی خویش.

۹- رفع تبعیضات ناروا و ایجاد امکانات عادلانه برای همه، در تمام زمینه‌های مادی و معنوی.

۱۰- ایجاد نظام اداری صحیح و حذف تشکیلات غیر ضرور.

۱۱- تقویت کامل بنیهٔ دفاع ملّی از طریق آموزش نظامی عمومی برای حفظ استقلال و تمامیت ارضی و نظام اسلامی کشور.

۱۲- پی‌ریزی اقتصادی صحیح و عادلانه بر طبق ضوابط اسلامی جهت ایجاد رفاه و رفع فقر و برطرف ساختن هر نوع محرومیت در زمینه‌های تغذیه و مسکن و کار و بهداشت و تعمیم بیمه.

۱۳- تأمین خودکفایی در علوم و فنون و صنعت و کشاورزی و امور نظامی و مانند اینها.

۱۴- تأمین حقوق همه جانبهٔ افراد از زن و مرد و ایجاد امنیت قضایی عادلانه برای همه و تساوی عموم در برابر قانون.

۱۵- توسعه و تحکیم برادری اسلامی و تعاون عمومی بین همهٔ مردم.

۱۶- تنظیم سیاست خارجی کشور بر اساس معیارهای اسلام، تعهد برادرانه نسبت به همهٔ مسلمانان و حمایت بی دریغ از مستضعفان جهان.

اصل چهارم

کلیهٔ قوانین و مقررات مدنی، جزایی، مالی، اقتصادی، اداری، فرهنگی، نظامی، سیاسی و غیر اینها باید براساس موازین اسلامی باشد. این اصل بر اطلاق یا عموم همهٔ اصول قانون اساسی و قوانین و مقررات دیگر حاکم است و تشخیص این امر بر عهدهٔ فقهای شورای نگهبان است.

اصل پنجم

در زمان غیبت حضرت ولی عصر «عجل الله تعالی فرجه» در جمهوری اسلامی ایران ولایت امر و امامت امت بر عهدهٔ فقیه عادل و با تقوی، آگاه به زمان، شجاع، مدیر و مدبر است که طبق اصل یکصد و هفتم عهده دار آن می گردد.

اصل ششم

در جمهوری اسلامی ایران امور کشور باید به اتکاء آراء عمومی اداره شود، از راه انتخابات: انتخاب رئیس جمهور، نمایندگان مجلس شورای اسلامی، اعضای شوراها و نظایر اینها، یا از راه همه پرسی در مواردی که در اصول دیگر این قانون معین می گردد.

اصل هفتم

طبق دستور قرآن کریم: «وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ »[۱] و «وَشَاوِرْهُمْ فِي الأَمْرِ»[۲] شوراها، مجلس شورای اسلامی، شورای استان، شهرستان، شهر، محل، بخش، روستا و نظایر این‌ها از ارکان تصمیم گیری و ادارهٔ امور کشورند.

موارد، طرز تشکیل و حدود اختیارات و وظایف شوراها را این قانون و قوانین ناشی از آن معین می کند.

اصل هشتم

در جمهوری اسلامی ایران دعوت به خیر، امر به معروف و نهی از منکر وظیفه‌ای است همگانی و متقابل بر عهدهٔ مردم نسبت به یکدیگر، دولت نسبت به مردم و مردم نسبت به دولت. شرایط و حدود و کیفیت آن را قانون معین می کند.[۳] «وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاء بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ»[۴].

اصل نهم

در جمهوری اسلامی ایران آزادی و استقلال و وحدت و تمامیت ارضی کشور از یکدیگر تفکیک ناپذیرند و حفظ آنها وظیفهٔ دولت و آحاد ملّت است. هیچ فرد یا گروه یا مقامی حق ندارد به نام استفاده از آزادی، به استقلال سیاسی، فرهنگی، اقتصادی، نظامی و تمامیت ارضی ایران کمترین

---

[۱]- سورهٔ شوری، آیهٔ ۳۸.

[۲]- سورهٔ آل عمران، آیهٔ ۱۵۹.

[۳]- **ر.ک: قانون حمایت از آمران به معروف و ناهیان از منکر مصوب ۱۳۹۴ مجلس شورای اسلامی.**

[۴]- سورهٔ توبه، آیهٔ ۷۱.

خدشه‌ای وارد کند و هیچ مقامی حق ندارد به نام حفظ استقلال و تمامیت ارضی کشور آزادی‌های مشروع را، هر چند با وضع قوانین و مقررات، سلب کند.

اصل دهم

از آنجا که خانواده واحد بنیادی جامعه اسلامی است، همهٔ قوانین و مقررات و برنامه‌ریزی‌های مربوط باید در جهت آسان کردن تشکیل خانواده، پاسداری از قداست آن و استواری روابط خانوادگی بر پایهٔ حقوق و اخلاق اسلامی باشد.

اصل یازدهم

به حکم آیهٔ کریمهٔ «إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِ»[۱] همهٔ مسلمانان یک امت‌اند و دولت جمهوری اسلامی ایران موظّف است سیاست کلّی خود را بر پایه ائتلاف و اتحاد ملل اسلامی قرار دهد و کوشش پیگیر به عمل آورد تا وحدت سیاسی، اقتصادی و فرهنگی جهان اسلام را تحقق بخشد.

اصل دوازدهم

دین رسمی ایران، اسلام و مذهب جعفری اثنی عشری است و این اصل الی الابد غیر قابل تغییر است و مذاهب دیگر اسلامی اعم از حنفی، شافعی، مالکی، حنبلی و زیدی دارای احترام کامل می‌باشند و پیروان این مذاهب در انجام مراسم مذهبی، طبق فقه خودشان آزادند و در تعلیم و تربیت دینی و احوال شخصیه (ازدواج، طلاق، ارث و وصیت) و دعاوی مربوط به آن در دادگاه‌ها رسمیت دارند[۲] و

---

[۱]- سورهٔ انبیاء، آیهٔ ۹۲.

[۲]- **قانون اجازه رعایت احوال شخصیه ایرانیان غیرشیعه در محاکم مصوب ۱۳۱۲ مجلس شورای اسلامی:** نسبت به احوال شخصیه و حقوق ارثیه و وصیت ایرانیان غیر شیعه که مذهب آنان به رسمیت شناخته شده محاکم باید قواعد وعادات مسلمه متداوله در مذهب آنان را جز در مواردی که مقررات قانون راجع به انتظامات عمومی باشد به طریق ذیل رعایت نمایند:

۱- در مسایل مربوطه به نکاح و طلاق عادات و قواعد مسلمه متداوله در مذهبی که شوهر پیرو آن است.

۲- در مسایل مربوطه به ارث و وصیت عادات و قواعد مسلمه متداوله در مذهب متوفی.

۳- در مسایل مربوطه به فرزندخواندگی عادات و قواعد مسلمه متداوله در مذهبی که پدرخوانده یا مادرخوانده پیرو آن است.

❖ **رعایت قواعد و عادات مسلم ایرانیان غیر شیعه در اموال شخصیه از طرف دادگاه‌های ایران.**

رأی وحدت رویه شماره ۳۷- ۱۳۶۳/۰۹/۱۹ هیأت عمومی دیوان عالی کشور

نظر به اصل سیزدهم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و اینکه به موجب ماده واحده قانون اجازه رعایت احوال شخصیه ایرانیان غیرشیعه در محاکم مصوب مردادماه ۱۳۱۲ نسبت به احوال شخصیه و حقوق ارثیه و وصیت ایرانیان غیرشیعه که مذهب آنان به رسمیت شناخته شده لزوم رعایت قواعد و عادات مسلمه تداوله در مذهب آنان در دادگاه‌ها جز در مواردی که مقررات قانون راجع به انتظامات عمومی باشد تصریح گردیده فلذا دادگاه‌ها در مقام رسیدگی به امور مذکور و همچنین در رسیدگی به درخواست تنفیذ وصیت نامه ملزم به رعایت قواعد و عادات مسلمه در مذهب آنان جز

در هر منطقه‌ای که پیروان هر یک از این مذاهب اکثریت داشته باشند، مقررات محلی در حدود اختیارات شوراها بر طبق آن مذهب خواهد بود، با حفظ حقوق پیروان سایر مذاهب.[۱]

اصل سیزدهم

ایرانیان زرتشتی، کلیمی و مسیحی تنها اقلیت‌های دینی شناخته می‌شوند که در حدود قانون در انجام مراسم دینی خود آزادند و در احوال شخصیه و تعلیمات دینی بر طبق آیین خود عمل می‌کنند.[۲]

در مورد مقررات قانون راجع به انتظامات عمومی بوده و باید احکام خود را بر طبق آن صادر نمایند این رأی برابر ماده ۴۳ قانون امور حسبی و ماده ۳ از مواد اضافه شده به قانون آئین دادرسی کیفری مصوب مردادماه ۱۳۳۷ برای دادگاه‌ها در موارد مشابه لازم‌الاتباع است.

❖ **اجرت‌المثل ایام زوجیت و نحله جزو اموال شخصیه تلقی نمی‌شود.**

[۱]- **نظریه مشورتی شماره ۷/۱۴۰۱/۱۰۶۷- ۱۴۰۱/۱۰/۱۸:** از آنجا که در تبصره ذیل ماده ۳۳۶ ق.م، اجرت‌المثل از باب استیفا پیش‌بینی شده است و در ماده ۲۹ ق.ح.خ مصوب ۱۳۹۲ به این تبصره ارجاع شده است، اجرت‌المثل جزو احوال شخصیه نمی‌باشد؛ بر این اساس، نحله نیز که بدل از اجرت‌المثل است و قانونگذار به نحو اطلاق با رعایت شرایطی زوجه را مستحق بر مطالبه آن دانسته است، جزو احوال شخصیه نمی‌باشد؛ ضمن آنکه قیود مندرج در بند «ب» تبصره ۶ ماده واحده قانونی اصلاح مقررات مربوط به طلاق مصوب ۱۳۷۱ (با توجه به سنوات زندگی مشترک، نوع کارهایی که زوجه در خانه شوهر انجام داده و وسع مالی زوج) نیز مؤید آن است که نحله نیز به مانند اجرت‌المثل از باب استیفاء است و مذهب متبوع زوجین در تعلق یا عدم تعلق نحله به زوجه تأثیری ندارد.

[۲]- **قانون رسیدگی به دعاوی مطروحه راجع به احوال شخصیه و تعلیمات دینی ایرانیان زرتشتی، کلیمی و مسیحی مصوب ۱۳۷۲ مجمع تشخیص مصلحت نظام:** رأی وحدت رویه شماره ۳۷- ۱۳۶۹/۰۹/۱۹ هیأت عمومی دیوان عالی کشور، عیناً و به شرح ذیل به تصویب رسید:

نظر به اصل سیزدهم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و اینکه به موجب ماده واحده قانون اجازه رعایت احوال شخصیه ایرانیان غیر شیعه در محاکم مصوب مرداد ماه ۱۳۱۲ نسبت به احوال شخصیه و حقوق ارثیه و وصیت ایرانیان غیر شیعه که مذهب آنان به رسمیت شناخته شده لزوم رعایت قواعد و عادات مسلمه متداوله در مذهب آنان در دادگاه‌ها جز در مواردی که مقررات قانون راجع به انتظامات عمومی باشد تصریح گردیده فلذا دادگاه‌ها در مقام رسیدگی به امور مذکور و همچنین در رسیدگی به درخواست تنفیذ وصیت‌نامه ملزم به رعایت قواعد و عادات مسلمه در مذهب آنان جز در مورد مقررات قانون راجع به انتظامات عمومی بوده و باید احکام خود را بر طبق آن صادر نمایند این رأی برابر ماده ۴۳ قانون امور حسبی و ماده ۳ از مواد اضافه شده به قانون آیین دادرسی کیفری مصوب مرداد ماه ۱۳۳۷ برای دادگاه‌ها در موارد مشابه لازم‌الاتباع است.

❖ **تابعیت از قوانین ایران از جمله اموال شخصیه توسط ایرانیانی که پیرو ادیان شناخته شده نیستند و خروج موضوعی آنها از تبصره ماده ۴ قانون حمایت خانواده.**

نظریه مشورتی شماره ۷/۹۹/۱۳۸۱- ۱۳۹۹/۱۰/۰۷: به موجب ماده ۵ ق.م «کلیه سکنه ایران اعم از اتباع داخله و خارجه مطیع قوانین ایران خواهند بود مگر در مواردی که قانون استثناء کرده باشد» مطابق ماده ۶ این قانون «قوانین مربوط به احوال شخصیه از قبیل نکاح و طلاق و اهلیت اشخاص و ارث در مورد کلیه اتباع ایران ولو اینکه مقیم در خارجه باشند مجری خواهد بود» و برابر اصل سیزدهم ق.ا جمهوری اسلامی ایران، ایرانیان زرتشتی، کلیمی و منسیحی تنها اقلیت‌های دینی شناخته شده‌اند که در احوال شخصیه و تعلیمات دینی تابع آیین خودشان هستند. بنابراین ایرانیانی که پیرو ادیان شناخته شده نیستند، در کلیه قوانین و مقررات از جمله احوال شخصیه تابع قوانین و مقررات کشور می‌باشند. بدیهی است احکام خاص مربوط به کفر و اسلام مانند ماده ۸۸۱ ق.م (عدم ارث کافر از مسلم و نیز به

اصل چهاردهم

به حکم آیهٔ شریفه «لَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُم مِّن دِيَارِكُمْ أَن تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ»[1] دولت جمهوری اسلامی ایران و مسلمانان موظّفند نسبت به افراد غیر مسلمان با اخلاق حسنه و قسط و عدل اسلامی عمل نمایند و حقوق انسانی آنان را رعایت کنند. این اصل در حق کسانی اعتبار دارد که بر ضد اسلام و جمهوری اسلامی ایران توطئه و اقدام نکنند.

فصل دوم- زبان، خط، تاریخ و پرچم رسمی کشور

اصل پانزدهم

زبان و خطِ رسمی و مشترک مردم ایران فارسی است. اسناد و مکاتبات و متون رسمی و کتب درسی باید با این زبان و خط باشد ولی استفاده از زبان‌های محلی و قومی در مطبوعات و رسانه‌های گروهی و تدریس ادبیات آنها در مدارس، در کنار زبان فارسی آزاد است.

اصل شانزدهم

از آنجا که زبان قرآن و علوم و معارف اسلامی عربی است و ادبیات فارسی کاملاً با آن آمیخته است این زبان باید پس از دورهٔ ابتدایی تا پایان دورهٔ متوسطه در همهٔ کلاس‌ها و در همهٔ رشته‌ها تدریس شود.

ارث رسیدن تمام میراث کافر به وارث مسلم وی) باید رعایت شود. بهائیان از شمول تبصره ماده ۴ ق.ح.خ مصوب ۱۳۹۱ خروج موضوعی دارند.

❖ **مرجع اظهارنظر و استعلام احوال شخصیه ایرانیان تابع ادیان شناخته شده در قانون اساسی.**

نظریه مشورتی شماره ۷/۹۹/۹۲۷- ۱۳۹۹/۱۱/۲۶: اولاً، مقررات احوال شخصیه مسیحیان کاتولیک ایران، تابع نظر شورای اسقفان کاتولیک ایران است و قواعد آن در ۶۰ ماده به تصویب این شورا رسیده است.

ثانیاً، در مورد مسیحیان پروتستان ایران، به موجب ماده ۲۹۵ مقررات احوال شخصیه مسیحیان پروتستان ایران مصوب ۱۳۸۷/۰۷/۰۳ تفسیر مواد این مقررات با اظهارظر در موارد خاص بر عهده کلیسا یا کمیته منتخب کلیساهای پروتستان است.

ثالثاً، هرچند مقررات احوال شخصیه ارامنه گریگوری در سال ۱۳۱۷ به تصویب رسیده و متعاقباً با اصلاحاتی مواجه شده است، اما رئیس شورای خلیفه‌گری تهران به موجب نامه شماره ۱۰۳۴/۷۷ مورخ ۱۳۸۲/۰۴/۰۲ به اداره کل تدوین و تنقیح قوانین و مقررات ریاست جمهوری اعلام داشته است که تفسیر این مقررات در صلاحیت انحصاری مراجع دینی کلیسای ارمنی است، لذا مرجع استعلام در خصوص این مقررات، خلیفه‌گری ارامنه گریگوری تهران است.

۲- در حال حاضر انجمن کلیمیان تهران مرجع عالی دینی کلیمیان ایران است که برابر اساسنامه مربوط مجاز به اظهارنظر و پاسخگویی راجع به پرسش‌های مربوط به احوال شخصیه است که با جلب نظر دارالشرع صورت می‌گیرد.

۳- با توجه به تبصره ماده ۴ ق.ح.خ مصوب ۱۳۹۱ و آیین‌نامه احوال شخصیه زرتشتیان ایران مصوب ۱۳۸۶/۱۲/۲۷، انجمن موبدان تهران به عنوان مرجع عالی دینی زرتشتیان تعیین شده است و مرجع رسمی استعلامات در امور حسبی و احوال شخصیه است.

[1]- سورهٔ ممتحنه، آیهٔ ۸.

اصل هفدهم

مبدأ تاریخ رسمی کشور هجرت پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله و سلم) است و تاریخ هجری شمسی و هجری قمری هر دو معتبر است، اما مبنای کار ادارات دولتی هجری شمسی است. تعطیل رسمی هفتگی روز جمعه است.

اصل هجدهم

پرچم رسمی ایران به رنگ‌های سبز و سفید و سرخ با علامت مخصوص جمهوری اسلامی و شعار «الله اکبر» است.

فصل سوم- حقوق ملّت

اصل نوزدهم

مردم ایران از هر قوم و قبیله که باشند از حقوق مساوی برخوردارند و رنگ، نژاد، زبان و مانند این‌ها سبب امتیاز نخواهد بود.

اصل بیستم

همهٔ افراد ملّت اعم از زن و مرد یکسان در حمایت قانون قرار دارند و از همهٔ حقوق انسانی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی با رعایت موازین اسلام برخوردارند.

اصل بیست و یکم

دولت موظف است حقوق زن را در تمام جهات با رعایت موازین اسلامی تضمین نماید و امور زیر را انجام دهد:

۱- ایجاد زمینه‌های مساعد برای رشد شخصیت زن و احیاء حقوق مادی و معنوی او.[۱]

۲- حمایت مادران، بالخصوص در دوران بارداری و حضانت فرزند، و حمایت از کودکان بی سرپرست.[۲]

---

[۱]- **ر.ک:**
- منشور حقوق و مسئولیت‌های زنان در نظام جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۸۳ شورای عالی انقلاب فرهنگی.
- قانون حمایت از حقوق و مسئولیت‌های زنان در عرصه‌های داخلی و بین‌المللی مصوب ۱۳۸۵ مجلس شورای اسلامی.

[۲]- **ر.ک:**
- قانون ترویج تغذیه با شیر مادر و حمایت از مادران در دوران شیردهی مصوب ۱۳۷۴ مجلس شورای اسلامی.

۳- ایجاد دادگاه صالح برای حفظ کیان و بقای خانواده.[۱]

۴- ایجاد بیمه خاص بیوگان و زنان سالخورده و بی سرپرست.

۵- اعطای قیمومت فرزندان به مادران شایسته در جهت غبطهٔ آنها در صورت نبودن ولیّ شرعی.

اصل بیست و دوم

حیثیت، جان، مال، حقوق، مسکن و شغل اشخاص از تعرض مصون است مگر در مواردی که قانون تجویز کند.

اصل بیست و سوم

تفتیش عقاید ممنوع است و هیچ‌کس را نمی‌توان به صرف داشتن عقیده‌ای مورد تعرض و مؤاخذه قرار داد.

اصل بیست و چهارم

نشریات و مطبوعات در بیان مطالب آزادند مگر آنکه مخل به مبانی اسلام یا حقوق عمومی باشد. تفصیل آن را قانون معین می‌کند.

اصل بیست و پنجم

بازرسی و نرساندن نامه‌ها، ضبط و فاش کردن مکالمات تلفنی، افشای مخابرات تلگرافی و تلکس، سانسور، عدم مخابره و نرساندن آنها، استراق سمع و هرگونه تجسّس ممنوع است مگر به حکم قانون.

اصل بیست و ششم

احزاب، جمعیت‌ها، انجمن‌های سیاسی و صنفی و انجمن‌های اسلامی یا اقلیت‌های دینی شناخته شده آزادند[۲]، مشروط به این که اصول استقلال، آزادی، وحدت ملّی، موازین اسلامی و اساس جمهوری اسلامی را نقض نکنند. هیچ‌کس را نمی‌توان از شرکت در آنها منع کرد یا به شرکت در یکی از آنها مجبور ساخت.

قانون حمایت از کودکان و نوجوانان بی‌سرپرست و بدسرپرست مصوب ۱۳۹۲ مجلس شورای اسلامی.

[۱]- **ر.ک: ماده ۱ قانون حمایت خانواده مصوب ۱۳۹۱ مجلس شورای اسلامی.**

[۲]- **ر.ک:**

- قانون فعالیت احزاب، جمعیت‌ها و انجمن‌های سیاسی و صنفی و انجمن‌های اسلامی یا اقلیت‌های دینی شناخته شده مصوب ۱۳۶۰ مجلس شورای اسلامی.

- قانون نحوه فعالیت احزاب و گروه‌های سیاسی مصوب ۱۳۹۵ مجلس شورای اسلامی.

اصل بیست و هفتم

تشکیل اجتماعات و راه پیمایی‌ها، بدون حمل سلاح، به شرط آن که مخل به مبانی اسلام نباشد آزاد است.[۱]

اصل بیست و هشتم

هر کس حق دارد شغلی را که بدان مایل است و مخالف اسلام و مصالح عمومی و حقوق دیگران نیست برگزیند.

دولت موظّف است با رعایت نیاز جامعه به مشاغل گوناگون، برای همهٔ افراد امکان اشتغال به کار و شرایط مساوی را برای احراز مشاغل ایجاد نماید.

اصل بیست و نهم

برخورداری از تأمین اجتماعی از نظر بازنشستگی، بیکاری، پیری، ازکارافتادگی، بی سرپرستی، در راه ماندگی، حوادث و سوانح، نیاز به خدمات بهداشتی و درمانی و مراقبت‌های پزشکی به صورت بیمه و غیره، حقی است همگانی. دولت موظف است طبق قوانین از محل درآمدهای عمومی و درآمدهای حاصل از مشارکت مردم، خدمات و حمایت‌های مالی فوق را برای یک یک افراد کشور تأمین کند.[۲]

اصل سی‌ام

دولت موظّف است وسایل آموزش و پرورش رایگان را برای همه ملّت تا پایان دورهٔ متوسطه فراهم سازد و وسایل تحصیلات عالی را تا سرحد خودکفایی کشور به طور رایگان گسترش دهد.

اصل سی و یکم

داشتن مسکن متناسب با نیاز، حق هر فرد و خانوادهٔ ایرانی است. دولت موظّف است با رعایت اولویت برای آنها که نیازمندترند به خصوص روستانشینان و کارگران زمینهٔ اجرای این اصل را فراهم کند.

اصل سی و دوم

هیچ‌کس را نمی‌توان دستگیر کرد مگر به حکم و ترتیبی که قانون معین می‌کند. در صورت بازداشت، موضوع اتهام باید با ذکر دلایل بلافاصله کتباً به متهم ابلاغ و تفهیم شود و حداکثر ظرف

---

[۱]- **ر.ک: آیین‌نامه چگونگی تأمین امنیت اجتماعات و راهپیمایی‌های قانونی ۱۳۸۱ هیأت وزیران.**

[۲]- **ر.ک: قانون تأمین اجتماعی مصوب ۱۳۵۴ مجلس شورای اسلامی.**

مدت بیست و چهار ساعت پروندهٔ مقدماتی به مراجع صالحهٔ قضایی ارسال و مقـدمات محاکمـه، در اسرع وقت فراهم گردد. متخلّف از این اصل طبق قانون مجازات می‌شود.[۱]

اصل سی و سوم

هیچ‌کس را نمی‌توان از محل اقامت خود تبعید کرد یا از اقامت در محل مورد علاقه‌اش ممنوع یا بـه اقامت در محلی مجبور ساخت، مگر در مواردی که قانون مقرر می‌دارد.

اصل سی و چهارم

دادخواهی حق مسلم هر فرد است و هر کس می‌تواند به منظور دادخواهی به دادگاه‌های صالح رجوع نماید. همهٔ افراد ملّت حق دارند این‌گونه دادگاه‌ها را در دسترس داشته باشند و هیچ کس را نمی‌توان از دادگاهی که به موجب قانون حق مراجعه به آن را دارد منع کرد.

اصل سی و پنجم

در همهٔ دادگاه‌ها طرفین دعوی حق دارند برای خود وکیل انتخاب نماینـد و اگـر توانـایی انتخـاب وکیل را نداشته باشند باید برای آنها امکانات تعیین وکیل فراهم گردد.[۲]

---

[۱]- **ر.ک: مواد ۴۴ و ۴۶ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ مجلس شورای اسلامی.**
ماده ۵۸۳ کتاب پنجم قانون مجازات اسلامی (تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده مصوب ۱۳۷۵ مجلس شورای اسلامی)

❖ **الزامی نبودن دخالت وکیل در اقامه دعاوی، شکایت از آراء و دفاع از آنها.**

[۲]- **رأی وحدت رویه شماره ۷۱۴- ۱۳۸۸/۱۲/۱۱ هیأت عمومی دیوان عالی کشور**

طبق اصل سی و چهارم قانون اساسی: «دادخواهی حق مسلم هر فرد است و هر کس می‌تواند بـه منظـور دادخـواهی بـه دادگاه‌های صالح رجوع نماید ... و هیچ کس را نمی توان از دادگاهی که به موجب قانون حق مراجعه بـه آن را دارد منـع کرد» انتخاب وکیل هم بنا به حکم مقرر در اصل سی و پنجم قانون اساسی از حقوق اصحاب دعـوا اسـت و قـانون آیـین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور مدنی نیز با تأکید بر حـق متـداعیین در انتخـاب وکیـل، در مـاده ۲ مقـرر داشته: « هیچ دادگاهی نمی‌تواند به دعوایی رسیدگی کند مگر اینکه شخص یا اشخاص ذی‌نفع یا وکیل یـا قـائم‌مقـام یـا نماینده قانونی آنان رسیدگی به دعوا را برابر قانون درخواست نموده باشند.» و در ماده ۳۹ تصریح کرده: «در صورتی کـه وکیل استعفای خود را به دادگاه اطلاع دهد، دادگاه به موکل اخطار می‌کند که شخصاً یا توسط وکیل جدید، دادرسـی را تعقیب نماید ...» همچنین قانون اصلاح پاره‌ای از قوانین دادگستری مصوب ۱۳۵۶ در فصل هشتم در قسمت اخیـر مـاده ۳۴ یادآور شده که اجرای مقررات این فصل نباید حق تظلم و مراجعه مستقیم و بدون مانع اشخاص به دادگاه‌ها و دیـوان عالی کشور را از آنان سلب نماید، بنابراین به نظر اکثریت قریب به اتفاق اعضای هیأت عمومی دیـوان عـالی کشـور بـرای اقامه دعاوی حقوقی، شکایت از آراء و دفاع از آنها دخالت وکیل قانوناً الزامی نیست.

ر.ک: ماده ۵ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲.

اصل سی و ششم

حکم به مجازات و اجرای آن باید تنها از طریق دادگاه صالح و به موجب قانون باشد.[۱]

اصل سی و هفتم

اصل، برائت است و هیچ کس از نظر قانون مجرم شناخته نمی‌شود، مگر اینکه جرم او در دادگاه صالح ثابت گردد.[۲]

اصل سی و هشتم

هر گونه شکنجه برای گرفتن اقرار و یا کسب اطلاع ممنوع است. اجبار شخص به شهادت، اقرار یا سوگند، مجاز نیست و چنین شهادت و اقرار و سوگندی فاقد ارزش و اعتبار است. متخلّف از این اصل طبق قانون مجازات می‌شود.[۳]

اصل سی و نهم

هتک حرمت و حیثیت کسی که به حکم قانون دستگیر، بازداشت، زندانی یا تبعید شده، به هر صورت که باشد ممنوع و موجب مجازات است.[۴]

اصل چهلم

هیچ‌کس نمی‌تواند اعمال حق خویش را وسیلهٔ اضرار به غیر یا تجاوز به منافع عمومی قرار دهد.[۵]

اصل چهل و یکم

تابعیت کشور ایران حق مسلم هر فرد ایرانی است و دولت نمی‌تواند از هیچ ایرانی سلب تابعیت کند، مگر به درخواست خود او یا در صورتی که به تابعیت کشور دیگری درآید.[۶]

اصل چهل و دوم

اتباع خارجه می‌توانند در حدود قوانین به تابعیت ایران در آیند و سلب تابعیت اینگونه اشخاص در صورتی ممکن است که دولت دیگری تابعیت آنها را بپذیرد یا خود آنها درخواست کنند.[۷]

---

[۱]- ر.ک: مواد ۲، ۱۰ و ۱۲ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲.

[۲]- ر.ک: ماده ۴ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲.

[۳]- ر.ک: بند ۹ ماده واحده قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی مصوب ۱۳۸۲ مجلس شورای اسلامی.

[۴]- ر.ک: ماده ۱۰۸ آیین‌نامه اجرایی سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور مصوب ۱۴۰۰ رئیس قوه قضائیه.

[۵]- ر.ک: ماده ۱۳۲ قانون مدنی.

[۶]- ر.ک: کتاب دوم (در تابعیت) از جلد دوم قانون مدنی (در اشخاص).

[۷]- ر.ک: کتاب دوم (در تابعیت) از جلد دوم قانون مدنی (در اشخاص).

فصل چهارم- اقتصاد و امور مالی

اصل چهل و سوم

برای تأمین استقلال اقتصادی جامعه و ریشه کن کردن فقر و محرومیت و برآوردن نیازهای انسان در جریان رشد، با حفظ آزادی او، اقتصاد جمهوری اسلامی ایران براساس ضوابط زیر استوار می‌شود:

۱- تأمین نیازهای اساسی: مسکن، خوراک، پوشاک، بهداشت، درمان، آموزش و پرورش و امکانات لازم برای تشکیل خانواده برای همه.

۲- تأمین شرایط و امکانات کار برای همه به منظور رسیدن به اشتغال کامل و قرار دادن وسایل کار در اختیار همهٔ کسانی که قادر به کارند ولی وسایل کار ندارند، در شکل تعاونی، از راه وام بدون بهره یا هر راه مشروع دیگر که نه به تمرکز و تداول ثروت در دست افراد و گروه‌های خاص منتهی شود و نه دولت را به صورت یک کارفرمای بزرگ مطلق درآورد. این اقدام باید با رعایت ضرورت‌های حاکم بر برنامه‌ریزی عمومی اقتصاد کشور در هر یک از مراحل رشد صورت گیرد.

۳- تنظیم برنامهٔ اقتصادی کشور به صورتی که شکل و محتوا و ساعت کار چنان باشد که هر فرد علاوه بر تلاش شغلی، فرصت و توان کافی برای خودسازی معنوی، سیاسی و اجتماعی و شرکت فعال در رهبری کشور و افزایش مهارت و ابتکار داشته باشد.

۴- رعایت آزادی انتخاب شغل، و عدم اجبار افراد به کاری معین و جلوگیری از بهره‌کشی از کار دیگری.

۵- منع اضرار به غیر و انحصار و احتکار و ربا و دیگر معاملات باطل و حرام.[۱]

۶- منع اسراف و تبذیر در همه شئون مربوط به اقتصاد، اعم از مصرف، سرمایه گذاری، تولید، توزیع و خدمات.

۷- استفاده از علوم و فنون و تربیت افراد ماهر به نسبت احتیاج برای توسعه و پیشرفت اقتصاد کشور.

۸- جلوگیری از سلطهٔ اقتصادی بیگانه بر اقتصاد کشور.

۹- تأکید بر افزایش تولیدات کشاورزی، دامی و صنعتی که نیازهای عمومی را تأمین کند و کشور را به مرحلهٔ خودکفایی برساند و از وابستگی برهاند.

---

[۱]- **ر.ک:**

- قانون تشدید مجازات محتکران و گرانفروشان مصوب ۱۳۶۷ مجلس شورای اسلامی.

- قانون مبارزه با پولشویی مصوب ۱۳۸۶ مجلس شورای اسلامی.

- فصل نهم (تسهیل رقابت و منع انحصار) از قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۸۶.

اصل چهل و چهارم

نظام اقتصادی جمهوری اسلامی ایران بر پایهٔ سه بخش دولتی، تعاونی و خصوصی با برنامه‌ریزی منظم و صحیح استوار است.

بخش دولتی شامل کلیهٔ صنایع بزرگ، صنایع مادر، بازرگانی خارجی، معادن بزرگ، بانکداری، بیمه، تأمین نیرو، سدها و شبکه‌های بزرگ آبرسانی، رادیو و تلویزیون، پست و تلگراف و تلفن، هواپیمایی، کشتیرانی، راه و راه آهن و مانند اینها است که به صورت مالکیت عمومی و در اختیار دولت است.

بخش خصوصی شامل آن قسمت از کشاورزی، دامداری، صنعت، تجارت و خدمات می‌شود که مکمل فعالیت‌های اقتصادی دولتی و تعاونی است.

مالکیت در این سه بخش تا جایی که با اصول دیگر این فصل مطابق باشد و از محدوده قوانین اسلام خارج نشود و موجب رشد و توسعه اقتصادی کشور گردد و مایه زیان جامعه نشود مورد حمایت قانون جمهوری اسلامی است. تفصیل ضوابط و قلمرو و شرایط هر سه بخش را قانون معین می‌کند.[۱]

اصل چهل و پنجم

انفال و ثروت‌های عمومی از قبیل زمین‌های موات یا رها شده، معادن، دریاها، دریاچه‌ها، رودخانه‌ها و سایر آب‌های عمومی، کوه‌ها، دره‌ها، جنگل‌ها، نیزارها، بیشه‌های طبیعی، مراتعی که حریم نیست، ارث بدون وارث و اموال مجهول‌المالک و اموال عمومی که از غاصبین مسترد می‌شود در اختیار حکومت اسلامی است تا بر طبق مصالح عامه نسبت به آنها عمل نماید. تفصیل و ترتیب استفاده از هر یک را قانون معین می‌کند.

اصل چهل و ششم

هر کس مالک حاصل کسب و کار مشروع خویش است و هیچ‌کس نمی‌تواند به عنوان مالکیت نسبت به کسب و کار خود امکان کسب و کار را از دیگری سلب کند.

اصل چهل و هفتم

مالکیت شخصی که از راه مشروع باشد محترم است. ضوابط آن را قانون معین می‌کند.

---

[۱]- **ر.ک: قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۸۶ مجلس شورای اسلامی.**

اصل چهل و هشتم

در بهره‌برداری از منابع طبیعی و استفاده از درآمدهای ملّی در سطح استان‌ها و توزیع فعالیت‌های اقتصادی میان استان‌ها و مناطق مختلف کشور، باید تبعیض در کار نباشد، به طوری که هر منطقه فراخور نیازها و استعداد رشد خود، سرمایه و امکانات لازم در دسترس داشته باشد.

اصل چهل و نهم

دولت موظف است ثروت‌های ناشی از ربا، غصب، رشوه، اختلاس، سرقت، قمار، سوء استفاده از موقوفات، سوء استفاده از مقاطعه‌کاری‌ها و معاملات دولتی، فروش زمین‌های موات و مباحات اصلی، دایر کردن اماکن فساد و سایر موارد غیر مشروع را گرفته و به صاحب حق رد کند و در صورت معلوم نبودن او به بیت‌المال بدهد. این حکم باید با رسیدگی و تحقیق و ثبوت شرعی به وسیلهٔ دولت اجراء شود.[1]

❖ **رسیدگی به جرم رباخواری در صلاحیت محاکم عمومی است.**

[1]- **رأی وحدت رویه شماره ۶۸۲- ۱۳۸۴/۱۰/۰۶ هیأت عمومی دیوان عالی کشور**

به موجب بند ۶ ماده ۵ قانون تشکیل دادگاه‌های عمومی و انقلاب، رسیدگی به دعاوی مربوط به اصل ۴۹ قانون اساسی از جمله ثروت‌های ناشی از ربا، در صلاحیت دادگاه انقلاب می‌باشد.

و بر طبق ماده ۵۹۵ قانون مجازات اسلامی رسیدگی به جرم رِباخواری در صلاحیت محاکم عمومی است.

❖ **صلاحیت دادگاه‌های انقلاب در رسیدگی به دعاوی اشخاص نسبت به اموالی که مصادره کرده است.**

رأی وحدت رویه شماره ۵۸۱- ۱۳۷۱/۱۲/۰۲ هیأت عمومی دیوان عالی کشور

دادگاه‌های انقلاب اسلامی که به فرمان مبارک امام راحل رضوان ا... تعالی علیه و مصوبه بیست و هفتم خرداد ماه ۱۳۵۸ شورای انقلاب تشکیل شده‌اند بر طبق اصل یکصد و شصت و یکم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و تحت نظارت دیوان عالی کشور به جرایمی که در اصل چهل و نهم قانون اساسی و قانون حدود صلاحیت دادسراها و دادگاه‌های انقلاب مصوب یازدهم اردیبهشت ماه ۱۳۶۲ مجلس شورای اسلامی معین شده رسیدگی می‌نمایند و صلاحیت آنها نسبت به صلاحیت دادگاه‌های عمومی دادگستری اعم از حقوقی و کیفری از نوع صلاحیت ذاتی است.

احکام صادره از دادگاه‌های انقلاب در بعضی موارد علاوه بر جنبه کیفری و مجازات مرتکب واجد جنبه حقوقی هم می‌باشد و اموال نامشروع او را نیز شامل می‌شود. در چنین موردی هر نوع ادعای حقی که از طرف اشخاص حقیقی یا حقوقی نسبت به این اموال عنوان شود ولو به ادعای خارج بودن آن مال از دارائی نامشروع محکوم علیه باشد رسیدگی آن برحسب شکایت شاکی و طبق ماده ۸ و تبصره ماده ۵ قانون نحوه اجرای اصل چهل و نهم قانون اساسی مصوب ۱۷ مرداد ماه ۱۳۶۳ با دادگاه صادرکننده حکم می‌باشد و دادگاه انقلاب پس از رسیدگی اگر صحت ادعا را تشخیص دهد بر طبق ذیل اصل چهل و نهم قانون اساسی مال را به صاحبش رد می‌کند والا به بیت‌المال می‌دهد.

بنا به مراتب مزبور هیأت عمومی وحدت رویه دیوان عالی کشور براساس ذیل ماده واحده قانون وحدت رویه قضائی مصوب ۷ تیر ماه ۱۳۲۸ در رأی وحدت رویه شماره ۵۷۵- ۱۳۷۱/۰۲/۲۹ تجدیدنظر نموده و با تغییر رای مزبور رسیدگی به ادعای اشخاص حقیقی یا حقوقی را نسبت به اموالی که دادگاه‌های انقلاب نامشروع شناخته و مصادره نموده‌اند در صلاحیت دادگاه‌های انقلاب تشخیص می‌دهد.

اصل پنجاهم

در جمهوری اسلامی، حفاظت محیط زیست که نسل امروز و نسل‌های بعد باید در آن حیات اجتماعی رو به رشدی داشته باشند، وظیفهٔ عمومی تلقی می‌گردد. از این رو فعالیت‌های اقتصادی و غیر آن که با آلودگی محیط زیست یا تخریب غیر قابل جبران آن ملازمه پیدا کند، ممنوع است.[۱]

اصل پنجاه و یکم

هیچ نوع مالیات وضع نمی‌شود مگر به موجب قانون. موارد معافیت و بخشودگی و تخفیف مالیاتی به موجب قانون مشخص می‌شود.[۲]

اصل پنجاه و دوم

بودجهٔ سالانهٔ کل کشور به ترتیبی که در قانون مقرر می‌شود از طرف دولت تهیه و برای رسیدگی و تصویب به مجلس شورای اسلامی تسلیم می‌گردد. هرگونه تغییر در ارقام بودجه نیز تابع مراتب مقرر در قانون خواهد بود.[۳]

اصل پنجاه و سوم

کلیهٔ دریافت‌های دولت در حساب‌های خزانه‌داری کل متمرکز می‌شود و همهٔ پرداخت‌ها در حدود اعتبارات مصوب به موجب قانون انجام می‌گیرد.[۴]

❖ **مراجع صالح حقوقی و کیفری در اجرای اصل ۴۹ قانون اساسی.**

نظریه مشورتی شماره ۷/۱۴۰۰/۱۲۰۱ - ۱۴۰۰/۱۱/۲۷: با توجه به مقررات قانون نحوه اجرای اصل چهل و نهم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و ماده ۵ این قانون اصلاحیه آیین‌نامه نحوه رسیدگی به این‌گونه پرونده‌ها مصوب سال ۱۳۸۰ رئیس قوه قضاییه، رسیدگی دادگاه‌های اصل چهل و نهم قانون اساسی به موضوع، جنبه حقوقی دارد و دادگاه‌های اصل ۴۹ صرفاً به تحصیل ثروت از راه نامشروع رسیدگی می‌نمایند؛ در حالی که رسیدگی به جنبه جزایی جرائم مشمول این قانون که مربوط به اسباب نامشروع تحصیل ثروت از قبیل آنچه که در اصل چهل و نهم قانون اساسی ذکر شده، طبق قواعد و اصول کلی و با عنایت به رأی وحدت رویه شماره ۶۸۲ مورخ ۱۳۸۴/۱۰/۰۶ هیأت عمومی دیوان عالی کشور با دادگاه‌های عمومی جزایی است.

ر.ک: قانون نحوه اجرای اصل ۴۹ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۶۳ مجلس شورای اسلامی.

[۱] - **ر.ک: قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست مصوب ۱۳۵۳ مجلس شورای اسلامی.**

[۲] - **ر.ک: قانون مالیات‌های مستقیم مصوب ۱۳۶۶ با اصلاحات ۱۳۹۸ مجلس شورای اسلامی.**

[۳] - **ر.ک: قانون محاسبات عمومی کشور مصوب ۱۳۶۶ مجلس شورای اسلامی.**

[۴] - **ر.ک:**

- قانون محاسبات عمومی کشور مصوب ۱۳۶۶ مجلس شورای اسلامی.

- تصویب‌نامه واریز کردن درآمدهای دولتی به حساب خزانه‌داری کل مصوب ۱۳۶۰ قوه قضائیه.

اصل پنجاه و چهارم

دیوان محاسبات کشور مستقیماً زیر نظر مجلس شورای اسلامی می‌باشد. سازمان و ادارهٔ امـور آن در تهران و مراکز استان‌ها به موجب قانون تعیین خواهد شد.

اصل پنجاه و پنجم

دیوان محاسبات به کلیهٔ حساب‌های وزارتخانه‌ها، مؤسسات، شرکت‌های دولتی و سایر دستگاه‌هـایی که به نحوی از انحاء از بودجهٔ کل کشور استفاده می‌کنند به ترتیبی که قانون مقرر می‌دارد رسیدگی یا حسابرسی می‌نماید که هیچ هزینه‌ای از اعتبارات مصوب تجاوز نکرده و هر وجهی در محل خـود به مصرف رسیده باشد. دیوان محاسبات، حساب‌ها و اسناد و مدارک مربوطـه را برابـر قـانون جمـع آوری و گزارش تفریغ بودجهٔ هر سال را به انضمام نظرات خود به مجلـس شـورای اسـلامی تسـلیم می‌نماید. این گزارش باید در دسترس عموم گذاشته شود.

فصل پنجم- حق حاکمیت ملّت و قوای ناشی از آن

اصل پنجاه و ششم

حاکمیّت مطلق بر جهان و انسان از آن خداست و هم او، انسان را بـر سرنوشـت اجتمـاعی خـویش حاکم ساخته است. هیچ‌کس نمی‌تواند این حق الهی را از انسان سلب کند یا در خدمت منافع فرد یـا گروهی خاص قرار دهد و ملّت این حق خداداد را از طرقی که در اصول بعد می‌آید اعمال می‌کند.

اصل پنجاه و هفتم

قوای حاکم در جمهوری اسلامی ایران عبارتند از: قوهٔ مقننه، قوهٔ مجریه و قوهٔ قضائیه که زیر نظر ولایـت مطلقه امر و امامت امت بر طبق اصول آینده این قانون اعمال می‌گردند. این قوا مستقل از یکدیگرند.

اصل پنجاه و هشتم

اعمال قوهٔ مقننه از طریق مجلس شورای اسلامی است که از نمایندگان منتخب مردم تشـکیل مـی‌شـود و مصوبات آن پس از طی مراحلی که در اصول بعد می‌آید برای اجراء به قوهٔ مجریه و قضائیه ابلاغ می‌گردد.

اصل پنجاه و نهم

در مسائل بسیار مهم اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی ممکن است اعمال قوهٔ مقننه از راه همـه پرسی و مراجعه مستقیم به آراء مردم صورت گیرد. درخواست مراجعـه بـه آراء عمـومی بایـد بـه تصویب دو سوم مجموع نمایندگان مجلس برسد.[۱]

---

[۱]- **ر.ک: قانون همه‌پرسی در جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۶۸ مجلس شورای اسلامی.**

اصل شصتم

اعمال قوهٔ مجریه جز در اموری که در این قانون مستقیماً بر عهدهٔ رهبری گـذارده شـده، از طریـق رئیس جمهور و وزراء است.

اصل شصت و یکم

اعمال قوهٔ قضائیه به وسیلهٔ دادگاه‌های دادگستری است که باید طبق موازین اسلامی تشکیل شـود و به حل و فصل دعاوی و حفظ حقوق عمومی و گسترش و اجرای عدالت و اقامهٔ حدود الهی بپردازد.

فصل ششم- قوهٔ مقننه

مبحث اول- مجلس شورای اسلامی

اصل شصت و دوم

مجلس شورای اسلامی از نمایندگان ملّت که به طور مستقیم و با رأی مخفی انتخاب می‌شوند تشـکیل می‌گردد. شرایط انتخاب کنندگان و انتخاب شوندگان و کیفیّت انتخابات را قانون معین خواهد کرد.[۱]

اصل شصت و سوم

دورهٔ نمایندگی مجلس شورای اسلامی چهار سال است. انتخابات هر دوره باید پـیش از پایـان دورهٔ قبل برگزار شود به طوری که کشور در هیچ زمان بدون مجلس نباشد.

اصل شصت و چهارم

عدهٔ نمایندگان مجلس شورای اسلامی دویست و هفتاد نفر است و از تاریخ همه پرسی سال یکهزار و سیصد و شصت و هشت هجری شمسی پس از هر ده سال، با در نظر گرفتن عوامل انسانی، سیاسـی، جغرافیایی و نظایر آنها حداکثر بیست نفر نماینده می‌تواند اضافه شود.
زرتشتیان و کلیمیان هر کدام یک نماینده و مسیحیان آشوری و کلـدانی مجموعـاً یـک نماینـده و مسیحیان ارمنی جنوب و شمال هر کدام یک نماینده انتخاب می‌کنند.
محدودهٔ حوزه‌های انتخابیه و تعداد نمایندگان را قانون معین می‌کند.

اصل شصت و پنجم

پس از برگزاری انتخابات، جلسات مجلس شورای اسلامی بـا حضـور دو سـوم مجمـوع نماینـدگان رسمیت می‌یابد و تصویب طرح‌ها و لوایح طبق آیین‌نامهٔ مصوب داخلـی انجـام مـی‌گیـرد مگـر در مواردی که در قانون اساسی نصاب خاصی تعیین شده باشد.

---

[۱]- **ر.ک: قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی مصوب ۱۳۷۸ مجلس شورای اسلامی.**

برای تصویب آیین نامهٔ داخلی موافقت دو سوم حاضران لازم است.[۱]

اصل شصت و ششم

ترتیب انتخاب رئیس و هیأت رئیسهٔ مجلس و تعداد کمیسیون‌ها و دورهٔ تصدی آنها و امور مربوط به مذاکرات و انتظامات مجلس به وسیلهٔ آیین‌نامهٔ داخلی مجلس معین می‌گردد.[۲]

اصل شصت و هفتم

نمایندگان باید در نخستین جلسهٔ مجلس به ترتیب زیر سوگند یاد کنند و متن قسم نامه را امضا نمایند.

بسم الله الرحمن الرحیم

«من در برابر قرآن مجید، به خدای قادر متعال سوگند یاد می‌کنم و با تکیه بر شرف انسانی خویش تعهد می‌نمایم که پاسدار حریم اسلام و نگاهبان دستاوردهای انقلاب اسلامی ملّت ایران و مبانی جمهوری اسلامی باشم، ودیعه‌ای را که ملّت به ما سپرده به عنوان امینی عادل پاسداری کنم و در انجام وظایف وکالت، امانت و تقوی را رعایت نمایم و همواره به استقلال و اعتلای کشور و حفظ حقوق ملّت و خدمت به مردم پایبند باشم، از قانون اساسی دفاع کنم و در گفته‌ها و نوشته‌ها و اظهارنظرها، استقلال کشور و آزادی مردم و تأمین مصالح آنها را مد نظر داشته باشم.»

نمایندگان اقلیت‌های دینی این سوگند را با ذکر کتاب آسمانی خود یاد خواهند کرد.

نمایندگانی که در جلسهٔ نخست شرکت ندارند باید در اولین جلسه‌ای که حضور پیدا می‌کنند مراسم سوگند را به‌جای آوردند.

اصل شصت و هشتم

در زمان جنگ و اشغال نظامی کشور به پیشنهاد رئیس جمهور و تصویب سه چهارم مجموع نمایندگان و تأیید شورای نگهبان انتخابات نقاط اشغال شده یا تمامی مملکت برای مدت معینی متوقف می‌شود و در صورت عدم تشکیل مجلس جدید، مجلس سابق همچنان به کار خود ادامه خواهد داد.

اصل شصت و نهم

مذاکرات مجلس شورای اسلامی باید علنی باشد و گزارش کامل آن از طریق رادیو و روزنامهٔ رسمی برای اطلاع عموم منتشر شود. در شرایط اضطراری، در صورتی که رعایت امنیت کشور ایجاب کند،

---

[۱]- **ر.ک: قانون آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی مصوب ۱۳۷۹ مجمع تشخیص مصلحت نظام.**

[۲]- **ر.ک: قانون آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی مصوب ۱۳۷۹ مجمع تشخیص مصلحت نظام.**

به تقاضای رئیس جمهور یا یکی از وزراء یا ده نفر از نمایندگان، جلسهٔ غیر علنی تشکیل می‌شود. مصوبات جلسهٔ غیر علنی در صورتی معتبر است که با حضور شورای نگهبان به تصویب سه چهارم مجموع نمایندگان برسد. گزارش و مصوبات این جلسات باید پس از بر طرف شدن شرایط اضطراری برای اطلاع عموم منتشر گردد.

اصل هفتادم

رئیس جمهور و معاونان او، و وزیران به اجتماع یا به انفراد حق شرکت در جلسات علنی مجلس را دارند و می‌توانند مشاوران خود را همراه داشته باشند و در صورتی که نمایندگان لازم بدانند، وزراء مکلّف به حضورند و هرگاه تقاضا کنند مطالبشان استماع می‌شود.

مبحث دوم ـ اختیارات و صلاحیت مجلس شورای اسلامی

اصل هفتاد و یکم

مجلس شورای اسلامی در عموم مسائل در حدود مقرر در قانون اساسی می‌تواند قانون وضع کند.

اصل هفتاد و دوم

مجلس شورای اسلامی نمی‌تواند قوانینی وضع کند که با اصول و احکام مذهب رسمی کشور یا قانون اساسی مغایرت داشته باشد. تشخیص این امر به ترتیبی که در اصل نود و ششم آمده بر عهدهٔ شورای نگهبان است.

اصل هفتاد و سوم

شرح و تفسیر قوانین عادی در صلاحیت مجلس شورای اسلامی است. مفاد این اصل مانع از تفسیری که دادرسان در مقام تمیز حق، از قوانین می‌کنند نیست.

اصل هفتاد و چهارم

لوایح قانونی پس از تصویب هیأت وزیران به مجلس تقدیم می‌شود و طرح‌های قانونی به پیشنهاد حداقل پانزده نفر از نمایندگان، در مجلس شورای اسلامی قابل طرح است.

اصل هفتاد و پنجم

طرح‌های قانونی و پیشنهادها و اصلاحاتی که نمایندگان در خصوص لوایح قانونی عنوان می‌کنند و به تقلیل درآمد عمومی یا افزایش هزینه عمومی می‌انجامد، در صورتی قابل طرح در مجلس است که در آن طریق جبران کاهش درآمد یا تأمین هزینهٔ جدید نیز معلوم شده باشد.

اصل هفتاد و ششم

مجلس شورای اسلامی حق تحقیق و تفحّص در تمام امور کشور را دارد.

اصل هفتاد و هفتم

عهدنامه‌ها، مقاوله نامه‌ها، قراردادها و موافقت نامه‌های بین‌المللی باید بـه تصـویب مجلـس شـورای اسلامی برسد.

اصل هفتاد و هشتم

هر گونه تغییر در خطوط مرزی ممنوع است مگر اصلاحات جزئی با رعایت مصالح کشور، به شـرط این که یک طرفه نباشد و به استقلال و تمامیت ارضی کشور لطمه نزند و به تصـویب چهـار پـنجم مجموع نمایندگان مجلس شورای اسلامی برسد.

اصل هفتاد و نهم

برقراری حکومت نظامی ممنوع است. در حالت جنگ و شرایط اضطراریِ نظیر آن، دولت حـق دارد با تصویب مجلس شورای اسلامی موقتاً محدودیت‌های ضروری را برقرار نماید، ولی مدت آن به هـر حال نمی‌تواند بیش از سی روز باشد و در صورتی که ضرورت همچنان باقی باشـد دولـت موظـف است مجدداً از مجلس کسب مجوز کند.

اصل هشتادم

گرفتن و دادن وام یا کمک‌های بدون عوض داخلی و خارجی از طرف دولت باید با تصویب مجلس شورای اسلامی باشد.

اصل هشتاد و یکم

دادن امتیاز تشکیل شرکت‌ها و مؤسسات در امور تجارتی و صنعتی و کشاورزی و معادن و خـدمات به خارجیان مطلقاً ممنوع است.

اصل هشتاد و دوم

استخدام کارشناسان خارجی از طرف دولت ممنوع است مگر در موارد ضرورت با تصـویب مجلـس شورای اسلامی.

اصل هشتاد و سوم

بناها و اموال دولتی که از نفایس ملّی باشد قابل انتقال به غیر نیست مگر با تصویب مجلـس شـورای اسلامی آن هم در صورتی که از نفایس منحصر به فرد نباشد.

اصل هشتاد و چهارم

هر نماینده در برابر تمام ملّت مسئول است و حق دارد در همهٔ مسائل داخلی و خارجی کشور اظهار نظر نماید.

اصل هشتاد و پنجم

سِمَت نمایندگی قائم به شخص است و قابل واگذاری به دیگری نیست. مجلس نمی‌تواند اختیار قانونگذاری را به شخص یا هیأتی واگذار کند، ولی در موارد ضروری می‌تواند اختیار وضع بعضی از قوانین را با رعایت اصل هفتاد و دوم به کمیسیون‌های داخلی خود تفویض کند، در این صورت این قوانین در مدتی که مجلس تعیین می‌نماید به صورت آزمایشی اجراء می‌شود و تصویب نهایی آنها با مجلس خواهد بود.

همچنین مجلس شورای اسلامی می‌تواند تصویب دائمی اساسنامهٔ سازمان‌ها، شرکت‌ها، مؤسسات دولتی یا وابسته به دولت را با رعایت اصل هفتاد و دوم به کمیسیون‌های ذی‌ربط واگذار کند و یا اجازهٔ تصویب آنها را به دولت بدهد. در این صورت مصوبات دولت نباید با اصول و احکام مذهب رسمی کشور و یا قانون اساسی مغایرت داشته باشد. تشخیص این امر به ترتیب مذکور در اصل نود و ششم با شورای نگهبان است. علاوه بر این، مصوبات دولت نباید مخالف قوانین و مقررات عمومی کشور باشد و به منظور بررسی و اعلام عدم مغایرت آنها با قوانین مزبور باید ضمن ابلاغ برای اجراء به اطلاع رئیس مجلس شورای اسلامی برسد.

اصل هشتاد و ششم

نمایندگان مجلس در مقام ایفای وظایف نمایندگی در اظهار نظر و رأی خود کاملاً آزادند و نمی‌توان آنها را به سبب نظراتی که در مجلس اظهار کرده‌اند یا آرائی که در مقام ایفای وظایف نمایندگی خود داده‌اند تعقیب یا توقیف کرد.[1]

❖ **کسب نظر هیأت نظارت بر رفتار نمایندگان مجلس، در تشخیص اینکه رفتار نماینده در مقام ایفاء وظایف نمایندگی بوده یا نه.**

[1]- **نظریه مشورتی شماره ۷/۱۴۰۰/۶۸۷- ۱۴۰۰/۱۰/۱۴:** مستفاد از نظریه نفسیری شماره ۳۰۳۶/۲۱/۸۰ مورخ ۱۳۸۰/۱۰/۳۰ شورای نگهبان ق.ا و تبصره یک ماده ۹ قانون نظارت مجلس بر رفتار نمایندگان مجلس مصوب ۱۳۹۱، صرف نمایندگی مجلس نافی مسئولیت مرتکب جرم نیست؛ بنابراین چنانچه به نظر مقام قضایی تردیدی در این باشد که رفتار نماینده مجلس در مقام ایفای وظایف نمایندگی موضوع اصل هشتاد و ششم ق.ا جمهوری اسلامی ایران بوده و یا خیر، مطابق تبصره یک ماده ۹ قانون فوق‌الذکر تشخیص این امر با هیأت نظارت بر رفتار نمایندگان مجلس است و مقام قضایی با کسب نظریات مزبور اقدام می‌کند.

ر.ک: مواد ۷۳، ۷۴ و ۷۵ قانون آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی مصوب ۱۳۷۹.

اصل هشتاد و هفتم

رئیس جمهور برای هیأت وزیران پس از تشکیل و پیش از هر اقدام دیگر باید از مجلس رأی اعتماد بگیرد. در دوران تصدی نیز در مورد مسائل مهم و مورد اختلاف می‌تواند از مجلس برای هیأت وزیران تقاضای رأی اعتماد کند.

اصل هشتاد و هشتم

در هر مورد که حداقل یک چهارم کل نمایندگان مجلس شورای اسلامی از رئیس جمهور و یا هر یک از نمایندگان از وزیر مسئول، دربارهٔ یکی از وظایف آنان سؤال کنند، رئیس جمهور یا وزیر موظّف است در مجلس حاضر شود و به سؤال جواب دهد و این جواب نباید در مورد رئیس جمهور بیش از یک ماه و در مورد وزیر بیش از ده روز به تأخیر افتد مگر با عذر موجه به تشخیص مجلس شورای اسلامی.

اصل هشتاد و نهم

۱- نمایندگان مجلس شورای اسلامی می‌توانند در مواردی که لازم می‌دانند هیأت وزیران یا هر یک از وزراء را استیضاح کنند. استیضاح وقتی قابل طرح در مجلس است که با امضای حداقل ده نفر از نمایندگان به مجلس تقدیم شود.

هیأت وزیران یا وزیر مورد استیضاح باید ظرف مدت ده روز پس از طرح آن در مجلس حاضر شود و به آن پاسخ گوید و از مجلس رأی اعتماد بخواهد. در صورت عدم حضور هیأت وزیران یا وزیر برای پاسخ، نمایندگان مزبور دربارهٔ استیضاح خود توضیحات لازم را می‌دهند و در صورتی که مجلس مقتضی بداند اعلام رأی عدم اعتماد خواهد کرد.

اگر مجلس رأی اعتماد نداد هیأت وزیران یا وزیر مورد استیضاح عزل می‌شود. در هر دو صورت وزرای مورد استیضاح نمی‌توانند در هیأت وزیرانی که بلافاصله بعد از آن تشکیل می‌شود عضویت پیدا کنند.

۲- در صورتی که حداقل یک سوم از نمایندگان مجلس شورای اسلامی رئیس جمهور را در مقام اجرای وظایف مدیریت قوهٔ مجریه و ادارهٔ امور اجرائی کشور مورد استیضاح قرار دهند، رئیس جمهور باید ظرف مدت یک ماه پس از طرح آن در مجلس حاضر شود و در خصوص مسائل مطرح شده توضیحات کافی بدهد. در صورتی که پس از بیانات نمایندگان مخالف و موافق و پاسخ رئیس جمهور، اکثریت دو سوم کل نمایندگان به عدم کفایت رئیس جمهور رأی دادند مراتب جهت اجرای بند ده اصل یکصد و دهم به اطلاع مقام رهبری می‌رسد.

اصل نودم

هر کس شکایتی از طرز کار مجلس یا قوهٔ مجریه یا قوهٔ قضائیه داشته باشد، می‌تواند شکایت خود را کتباً به مجلس شورای اسلامی عرضه کند. مجلس موظّف است به این شکایات رسیدگی کند و پاسخ کافی دهد و در مواردی که شکایت به قوهٔ مجریه و یا قوهٔ قضائیه مربوط است رسیدگی و پاسخ کافی از آنها بخواهد و در مدت متناسب نتیجه را اعلام نماید و در موردی که مربوط به عموم باشد به اطلاع عامه برساند.

اصل نود و یکم

به منظور پاسداری از احکام اسلام و قانون اساسی از نظر عدم مغایرت مصوبات مجلس شورای اسلامی با آنها، شورایی به نام شورای نگهبان با ترکیب زیر تشکیل می‌شود.

۱- شش نفر از فقهای عادل و آگاه به مقتضیات زمان و مسائل روز. انتخاب این عدّه با مقام رهبری است.

۲- شش نفر حقوقدان، در رشته‌های مختلف حقوقی، از میان حقوقدانان مسلمانی که به وسیله رئیس قوهٔ قضائیه به مجلس شورای اسلامی معرفی می‌شوند و با رأی مجلس انتخاب می‌گردند.[۱]

اصل نود و دوم

اعضای شورای نگهبان برای مدت شش سال انتخاب می‌شوند ولی در نخستین دوره پس از گذشتن سه سال، نیمی از اعضای هر گروه به قید قرعه تغییر می‌یابند و اعضای تازه‌ای به جای آنها انتخاب می‌شوند.

اصل نود و سوم

مجلس شورای اسلامی بدون وجود شورای نگهبان اعتبار قانونی ندارد مگر در مورد تصویب اعتبارنامهٔ نمایندگان و انتخاب شش نفر حقوقدان اعضای شورای نگهبان.

---

[۱]- مهم‌ترین وظایف شورای نگهبان عبارت است از:
- نظارت بر قانونگذاری، اصول ۴، ۷۱، ۷۲، ۹۱، ۹۴ و ۹۶ قانون اساسی.
- تفسیر قانون اساسی، اصل ۹۸ قانون اساسی.
- نظارت بر انتخابات، ماده ۴ قانون نظارت شورای نگهبان بر انتخابات ریاست جمهوری.
ماده ۳ قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی مصوب ۱۳۷۸.
ماده ۸ قانون انتخابات ریاست جمهوری مصوب ۱۳۸۶.
اصل ۹۹ قانون اساسی.

اصل نود و چهارم

کلیهٔ مصوبات مجلس شورای اسلامی باید به شورای نگهبان فرستاده شود. شورای نگهبان موظّف است آن را حداکثر ظرف ده روز از تاریخ وصول از نظر انطباق بر موازین اسلام و قانون اساسی مورد بررسی قرار دهد و چنانچه آن را مغایر ببیند برای تجدیدنظر به مجلس بازگرداند. در غیر این صورت مصوبه قابل اجراء است.

اصل نود و پنجم

در مواردی که شورای نگهبان مدت ده روز را برای رسیدگی و اظهار نظر نهایی کافی نداند، می‌تواند از مجلس شورای اسلامی حداکثر برای ده روز دیگر با ذکر دلیل خواستار تمدید وقت شود.

اصل نود و ششم

تشخیص عدم مغایرت مصوبات مجلس شورای اسلامی با احکام اسلام با اکثریت فقهای شورای نگهبان و تشخیص عدم تعارض آنها با قانون اساسی بر عهدهٔ اکثریت همهٔ اعضای شورای نگهبان است.

اصل نود و هفتم

اعضای شورای نگهبان به منظور تسریع در کار می‌توانند هنگام مذاکره دربارهٔ لایحه یا طرح قانونی در مجلس حاضر شوند و مذاکرات را استماع کنند. اما وقتی طرح یا لایحه‌ای فوری در دستور کار مجلس قرار گیرد، اعضای شورای نگهبان باید در مجلس حاضر شوند و نظر خود را اظهار نمایند.

اصل نود و هشتم

تفسیر قانون اساسی به عهدهٔ شورای نگهبان است که با تصویب سه چهارم آنان انجام می‌شود.

اصل نود و نهم

شورای نگهبان نظارت بر انتخابات مجلس خبرگان رهبری[۱]، ریاست جمهوری[۲]، مجلس شورای اسلامی[۳] و مراجعه به آراء عمومی و همه‌پرسی[۴] را بر عهده دارد.

---

[۱]- **ر.ک: آیین‌نامه نظارت بر انتخابات مجلس خبرگان رهبری مصوب ۱۳۶۱ شورای نگهبان.**

[۲]- **ر.ک: قانون نظارت شورای نگهبان بر انتخابات ریاست جمهوری مصوب ۱۳۶۰ مجلس شورای اسلامی.**

[۳]- **ر.ک: قانون نظارت شورای نگهبان بر انتخابات مجلس شورای اسلامی مصوب ۱۳۶۵ مجلس شورای اسلامی.**

[۴]- **ر.ک: قانون همه‌پرسی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۶۸ مجلس شورای اسلامی.**

فصل هفتم- شوراها

اصل یکصدم

برای پیشبرد سریع برنامه‌های اجتماعی، اقتصادی، عمرانی، بهداشتی، فرهنگی، آموزشی و سایر امور رفاهی از طریق همکاری مردم با توجه به مقتضیات محلی، ادارهٔ امور هر روستا، بخش، شهر، شهرستان یا استان با نظارت شورایی به نام شورای ده، بخش، شهر، شهرستان یا استان صورت می‌گیرد که اعضای آن را مردم همان محل انتخاب می‌کنند.

شرایط انتخاب کنندگان و انتخاب شوندگان و حدود وظایف و اختیارات و نحوهٔ انتخاب و نظارت شوراهای مذکور و سلسله مراتب آنها را که باید با رعایت اصول وحدت ملّی و تمامیت ارضی و نظام جمهوری اسلامی و تابعیت حکومت مرکزی باشد قانون معین می‌کند.[۱]

اصل یکصد و یکم

به منظور جلوگیری از تبعیض و جلب همکاری در تهیهٔ برنامه‌های عمرانی و رفاهی استان‌ها و نظارت بر اجرای هماهنگ آنها، شورای عالی استان‌ها مرکب از نمایندگان شوراهای استان‌ها تشکیل می‌شود.

نحوهٔ تشکیل و وظایف این شورا را قانون معین می‌کند.[۲]

اصل یکصد و دوم

شورای عالی استان‌ها حق دارد در حدود وظایف خود طرح‌هایی تهیه و مستقیماً یا از طریق دولت به مجلس شورای اسلامی پیشنهاد کند. این طرح‌ها باید در مجلس مورد بررسی قرار گیرد.

اصل یکصد و سوم

استانداران، فرمانداران، بخشداران و سایر مقامات کشوری که از طرف دولت تعیین می‌شوند در حدود اختیارات شوراها ملزم به رعایت تصمیمات آنها هستند.

اصل یکصد و چهارم

به منظور تأمین قسط اسلامی و همکاری در تهیهٔ برنامه‌ها و ایجاد هماهنگی در پیشرفت امور در واحدهای تولیدی، صنعتی و کشاورزی، شوراهایی مرکب از نمایندگان کارگران و دهقانان و دیگر

---

[۱]- **ر.ک: قانون تشکیلات، وظایف و انتخاب شوراهای اسلامی کشور و انتخاب شهرداران مصوب ۱۳۷۵ مجلس شورای اسلامی.**

[۲]- **ر.ک: آیین‌نامه داخلی شورای عالی استان‌ها مصوب ۱۳۸۴ هیأت وزیران.**

کارکنان و مدیران، و در واحدهای آموزشی، اداری، خدماتی و مانند اینها شوراهایی مرکب از نمایندگان اعضاء این واحدها تشکیل می‌شود.
چگونگی تشکیل این شوراها و حدود وظایف و اختیارات آنها را قانون معین می‌کند.[۱]

اصل یکصد و پنجم

تصمیمات شوراها نباید مخالف موازین اسلام و قوانین کشور باشد.[۲]

اصل یکصد و ششم

انحلال شوراها جز در صورت انحراف از وظایف قانونی ممکن نیست. مرجع تشخیص انحراف و ترتیب انحلال شوراها و طرز تشکیل مجدد آنها را قانون معین می‌کند.[۳]
شورا در صورت اعتراض به انحلال حق دارد به دادگاه صالح شکایت کند و دادگاه موظّف است خارج از نوبت به آن رسیدگی کند.

فصل هشتم- رهبر یا شورای رهبری

اصل یکصد و هفتم

پس از مرجع عالیقدر تقلید و رهبر کبیر انقلاب جهانی اسلام و بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران حضرت آیت الله العظمی امام خمینی «قدس سره الشریف» که از طرف اکثریت قاطع مردم به مرجعیت و رهبری شناخته و پذیرفته شدند، تعیین رهبر به عهده خبرگان منتخب مردم است.[۴]
خبرگان رهبری دربارهٔ همهٔ فقهای واجد شرایط مذکور در اصول پنجم و یکصد و نهم بررسی و مشورت می‌کنند هرگاه یکی از آنان را اعلم به احکام و موضوعات فقهی یا مسائل سیاسی و اجتماعی یا دارای مقبولیت عامه یا واجد برجستگی خاص در یکی از صفات مذکور در اصل یکصد

---

[۱]- **ر.ک:**
- لایحه قانونی تشکیل شوراهای اسلامی کارکنان واحدهای تولیدی- صنعتی- کشاورزی و خدماتی مصوب ۱۳۵۹ شورای انقلاب.
- قانون تشکیل شوراهای اسلامی کار مصوب ۱۳۶۳ مجلس شورای اسلامی.
[۲]- **ر.ک: ماده ۸۱ قانون تشکیلات، وظایف و انتخابات شوراهای اسلامی کشور و انتخاب شهرداران مصوب ۱۳۷۵ مجلس شورای اسلامی.**
[۳]- **ر.ک: ماده ۸۱ قانون تشکیلات، وظایف و انتخابات شوراهای اسلامی کشور و انتخاب شهرداران مصوب ۱۳۷۵ مجلس شورای اسلامی.**
[۴]- **ر.ک:**
- قانون انتخابات مجلس خبرگان رهبری مصوب ۱۳۵۲ فقهای شورای نگهبان.
- آیین‌نامه اجرایی قانون انتخابات مجلس خبرگان رهبری ۱۳۶۱ شورای نگهبان.
- آیین‌نامه نظارت بر انتخابات مجلس خبرگان رهبری مصوب ۱۳۸۵ شورای نگهبان.

و نهم تشخیص دهند او را به رهبری انتخاب می‌کنند و در غیر این صورت یکی از آنان را به عنوان رهبر انتخاب و معرفی می‌نمایند. رهبر منتخب خبرگان، ولایت امر و همهٔ مسئولیت‌های ناشی از آن را بر عهده خواهد داشت. رهبر در برابر قوانین با سایر افراد کشور مساوی است.

اصل یکصد و هشتم

قانون مربوط به تعداد و شرایط خبرگان، کیفیت انتخاب آنها و آیین‌نامهٔ داخلی جلسات آنان برای نخستین دوره باید به وسیلهٔ فقهای اولین شورای نگهبان تهیه و با اکثریت آراء آنان تصویب شود و به تصویب نهایی رهبر انقلاب برسد. از آن پس هر گونه تغییر و تجدیدنظر در این قانون و تصویب سایر مقررات مربوط به وظایف خبرگان در صلاحیت خود آنان است.

اصل یکصد و نهم

شرایط و صفات رهبر:

۱- صلاحیت علمی لازم برای افتاء در ابواب مختلف فقه.

۲- عدالت و تقوای لازم برای رهبری امّت اسلام.

۳- بینش صحیح سیاسی و اجتماعی، تدبیر، شجاعت، مدیریت و قدرت کافی برای رهبری.

در صورت تعدد واجدین شرایط فوق، شخصی که دارای بینش فقهی و سیاسی قوی تر باشد مقدّم است.

اصل یکصد و دهم

وظایف و اختیارت رهبر:

۱- تعیین سیاست‌های کلّی نظام جمهوری اسلامی ایران پس از مشورت با مجمع تشخیص مصلحت نظام.[۱]

۲- نظارت بر حسن اجرای سیاست‌های کلّی نظام.

۳- فرمان همه پرسی.

۴- فرماندهی کل نیروهای مسلّح.

۵- اعلان جنگ و صلح و بسیج نیروها.

۶- نصب و عزل و قبول استعفای:

الف- فقهای شورای نگهبان.

---

[۱]- **ر.ک: سیاست‌های کلی نظامی (ابلاغی از سوی مقام معظم رهبری) مصوب ۱۳۸۵ مجمع تشخیص مصلحت نظام.**

ب- عالی‌ترین مقام قوۀ قضائیه.

ج ـ رئیس سازمان صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران.

د ـ رئیس ستاد مشترک.

هـ ـ فرمانده کل سپاه پاسداران انقلاب اسلامی.

و ـ فرماندهان عالی نیروهای نظامی و انتظامی.

۷- حل اختلاف و تنظیم روابط قوای سه گانه.

۸- حل معضلات نظام که از طرق عادی قابل حل نیست، از طریق مجمع تشخیص مصلحت نظام.

۹- امضای حکم ریاست جمهوری پس از انتخاب مردم. صلاحیت داوطلبان ریاست جمهوری از جهت دارا بودن شرایطی که در این قانون می‌آید، باید قبل از انتخابات به تأیید شورای نگهبان و در دورۀ اول به تأیید رهبری برسد.

۱۰- عزل رئیس جمهور با در نظر گرفتن مصالح کشور پس از حکم دیوان عالی کشور به تخلّف وی از وظایف قانونی، یا رأی مجلس شورای اسلامی به عدم کفایت وی بر اساس اصل هشتاد و نهم.

۱۱- عفو یا تخفیف مجازات محکومین در حدود موازین اسلامی پس از پیشنهاد رئیس قوۀ قضائیه.[۱]

رهبر می‌تواند بعضی از وظایف و اختیارات خود را به شخص دیگری تفویض کند.

اصل یکصد و یازدهم

هرگاه رهبر از انجام وظایف قانونی خود ناتوان شود یا فاقد یکی از شرایط مذکور در اصول پنجم و یکصد و نهم گردد، یا معلوم شود از آغاز فاقد بعضی از شرایط بوده است، از مقام خود بر کنار خواهد شد.

تشخیص این امر به عهدۀ خبرگان مذکور در اصل یکصد و هشتم می‌باشد.

در صورت فوت یا کناره گیری یا عزل رهبر، خبرگان موظّفند، در اسرع وقت نسبت به تعیین و معرفی رهبر جدید اقدام نمایند. تا هنگام معرفی رهبر، شورایی مرکب از رئیس جمهور، رئیس قوۀ قضائیه و یکی از فقهای شورای نگهبان به انتخاب مجمع تشخیص مصلحت نظام، همۀ وظایف رهبری را به طور موقت به عهده می‌گیرد و چنانچه در این مدت یکی از آنان به هر دلیل نتواند انجام وظیفه نماید، فرد دیگری به انتخاب مجمع، با حفظ اکثریت فقهاء در شورا، به جای وی منصوب می‌گردد.

---

[۱]- **ر.ک:**

- آیین‌نامه کمیسیون عفو، تخفیف مجازات محکومین مصوب ۱۳۸۷ قوه قضائیه.

- ر.ک: ماده ۱۱۴ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲.